

Norska flyktingar till Sverige under andra världskriget

Malin Ekenberg
Anders Mella

Luleå tekniska universitet

C- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att undersöka den svenska flyktingpolitiken gentemot det ockuperade Norge under andra världskriget samt att ta reda på hur många flyktingar som kom från Norge till Sverige.

Uppsatsen har både en kvalitativ och en kvantitativ metod för att besvara syftet. Syftet ska besvaras med hjälp av litteratur från norska och svenska författare samt med arkivmaterial från Norrbottens minne.

Andra världskriget bröt ut den 1 september 1939 när Tyskland anföll Polen. I inledningen av kriget hade nazisterna med sin ledare Adolf Hitler stora framgångar. Tyskland importerade svenskt järnmalm via den isfria hamnen i Narvik och hade som mål att säkra malmtransporterna som hotades av de allierades styrkor. Den 9 april 1940 anföll tyskarna Norge och efter 62 dagar av strider var landet ockuperat.

Innan ockupationen hade Sverige och Norge en gemensam utrikespolitisk fråga, järnmalmen var viktig för länderna. De var oroliga för att de allierade skulle ingripa mot malmtransporterna över Nordsjön till Tyskland men även att tyskarna skulle anfalla Norge och Sverige. Kontakten mellan Sverige och Norge tätnade i frågan om malmtransporterna. De allierade ville stoppa malmtransporten till Tyskland och var beredda att utföra sanktioner mot Norge och Sverige. Om transporterna upphörde hotade även Tyskland med sanktioner. Den 9 april 1940 blev Norge anfallna av Tyskarna. Detta medförde att politiken i Norge förändrades, kung Haakon och regeringen flydde till London. Vidkun Quisling, ledare för det nazistvänliga partiet Nasjonal samling, utsåg sig själv till ny statsminister över Norge. Den verkliga makten kom dock att tillhöra Josef Terboven, Reichskommissar över Norge, utsedd av Hitler att styra landet. Quisling behöll dock en del befogenheter. Han instiftade bland annat en lag om allmän arbetstjänst våren 1943. Den innebar att alla norska ungdomar skulle lära sig disciplin och kroppsarbete och genom detta få en vördnad för nationen. Lagen om arbetstjänst ledde till att norska ungdomar flydde till Sverige. Det kom två olika flyktingströmmar till Sverige, den första kom under det tyska anfallet, april till maj 1940. Den andra flyktingströmmen, 1940-1942, kom efter Terbovens nyordning den 25 september 1940. Den innebar att alla politiska partier förutom Nasjonal samling blev

förbjudna, invånarna i Norge fick inte heller närvara vid några politiska sammanslutningar. Hösten 1941 började tyskarna arresteras judarna i Norge. Detta var några orsaker till flyktingtrafiken över den svenska gränsen.

Sverige tog emot cirka 60 000 norska flyktingar under kriget. Vid krigsslutet 1945 var det cirka 47 000 norska flyktingar registrerade i Sverige. Totalt vistades cirka 5 000 norska soldater på olika platser i mellan Sverige. De tog sig senare vidare till striderna i Nordnorge eller anslöt sig de allierade styrkorna i Storbritannien. Flyktingströmmarna var mest påtagliga över gränsen vid Nordnorge. Detta på grund av att terrängen var svår att bevaka vid gränsövergångarna och att det tyska anfallet var störst i dessa områden. Flyktvägarna från Nordnorge till Norrbotten gick bland annat från Narvik över Björnefjäll vidare till Kiruna, från Tysfjord över fjällen till Jokkmokk. Den största flyktvägen i södra Norge gick vid Halden, en stad som låg vid den svenska gränsen, öster om Oslo.

Den svenska samlingsregeringen och den norska exilregeringens relationer under ockupationen av Norge varierade under krigets gång. Mellan 1940-1943 var kontakten mellan regeringarna blygsamma på grund av att Sverige förde en tyskvänlig politik. Efter 1943 vändes Sveriges utrikespolitik till att bli mer riktad mot de västallierade länderna, vilket gjorde att relationerna mellan den svenska samlingsregeringen och den norska exilregeringen förbättrades.

Sveriges bistånd till Norge var begränsade före 1942 dels på grund av Tysklands ockupationspolitik, de allierades blockad och Sveriges egen försörjningssituation. Mellan 1942-1945 ökade biståndet tack vare att de allierades blockad politik mjuknades upp. Under ockupationen av Norge fanns det många frivilliga och statliga hjälporganisationer som samlade in pengar, livsmedel, kläder och skor i Sverige. Några av dessa organisationer var, svenska Röda Korset, Riksförbundet Rädda barnen, den norska Nationalhjälpens Svenska kommitté och den svenska Norgehjälpen. Den svenska Norgehjälpen var den största hjälporganisationen, mellan 1942-46 samlade de in 72 miljoner i kontanter och 65 500 ton mat till Norge. Det fanns en stor vilja från svensk sida att hjälpa den norska befolkningen under kriget och ockupationen.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	2
1.2 AVGRÄNSNING	2
1.3 METOD OCH MATERIAL	3
1.4 KÄLLKRITIK	4
1.5 TIDIGARE FORSKNING	4
1.6 VARFÖR ÄR DETTA INTRESSANT?	5
1.7 FLYKTINGAR OCH FLYKTINGPOLITIK	6
1.8 DISPOSITION	6
2. TEORI.....	8
2.1 PUSH AND PULL TEORIN	8
2.1.1 Push-faktorer	8
2.1.2 Pull-faktorer	9
2.1.3 Teorikoppling till de norska flyktingarna	9
3 NORGE UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET	10
3.1 OCKUPATIONEN AV NORGE.....	10
3.2 QUISLINGS POLITIK UNDER OCKUPATIONEN	11
4 FLYKTINGAR FRÅN NORGE.....	15
4.1 FLYKTINGADMINISTRATIONEN I SVERIGE	15
4.2 FLYKTINGSTRÖMMAR FRÅN NORGE.....	16
4.2.1 Den första flyktingströmmen till Sverige	18
4.2.2 Den andra flyktingströmmen 1940-42	19
4.3 FLYKTVÄGAR FRÅN NORGE TILL SVERIGE	20
4.3.1 Flyktvägar från Nordnorge till Norrbotten	21
4.4 JUDARNA I NORGE.....	23
5 SVERIGES AGERANDE MOT NORGE.....	27
5.1 DEN NORSKA EXILREGERINGENS RELATIONER MED SVERIGE.....	27
5.2 SVENSKT BISTÅND TILL NORGE.....	32
5.3 SVENSKA HJÄLPORGANISATIONER	34
5.3.1 Svenska Norgehjälpen	35
6 KRIGETS SLUTFAS	39
6.1 NAZISTERNA KAPITULERAR.....	39
6.2 FLYKTINGARNA ÅTERVÄNDE HEM.....	39
7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION.....	41
7.1 FORTSATT FORSKNING	45
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	46

Figur 4.1 Flyktingströmmar från Norge till Sverige under andra världskriget..... 17

Bilagor

Bilaga 1 Antal norska flyktingar till Sverige under andra världskriget

1 Inledning

Andra världskriget utbröt den 1 september 1939 när Tyskland anföll Polen. Nazisterna med sin ledare Adolf Hitler hade stora framgångar under krigets början, vilka hade som mål att skapa ett tredje rike. Den 9 april 1940 anföll tyskarna Danmark och Norge, i ett försök att kontrollera viktiga Atlanthamnar och säkra den svenska järnmalmstransporten från Narvik. Norge blev ockuperat efter 62 dagar, i krigets slutskede fanns det ca 350 000 tyska soldater i landet. Under de år som landet var ockuperat av Tyskland var det många norskar som flydde över gränsen till Sverige.

Tyskland angrep flera nordnorska städer, bland annat Narvik och Tromsö. Många norskar hade sökt sin flyktväg västerut mot Storbritannien i början av ockupationen, men flyktingströmmarna till Sverige var blygsamma under ockupationens två första år. Nordsjön blev med den tyska krigsflottans ökande närvaro en allt riskablare flyktväg. Under hösten 1942 tilltog flyktingströmmarna till Sverige. De norrländska fjällen och skogarna erbjöd långt mycket bättre skydd för de flyende än det öppna havet. Ockupationsmakten hade begränsad kontroll mot den svenska gränsen. Tyskarna ansåg att det var viktigare med en större beredskap mot Nordsjön eftersom ett angrepp från de allierade förväntades komma den vägen. Flyktvägarna från Norge till Norrbotten var därmed inte sagt enkla för flyktingarna. Med begränsad proviant och dålig utrustning begav sig många norskar sig in i fjällvärlden med risk för att frysa ihjäl och bli påkomna av tyska soldater. Några av de flyktrutter som användes var att via de norska fjällen ta sig in i Ritsemområdet och att via finska kilen ta sig till Karesuando, det vill säga långa marscher i ödlig och svår terräng. Dessa vägar var livsfarliga i dåligt väder, de krävde även dödsoffer.¹

Tyskarna började förstå att Sverige användes som en fristad för många flyktingar med ambition att ta sig till Storbritannien för att därifrån delta i de allierades attack mot ockupationsmakten. Nazisterna skärpte lagarna för både folk på flykt och medhjälpare till dem som försökte korsa gränsen till dödsstraff eller arbetsläger som i de flesta fall var det samma som dödsstraff.²

¹ Ulstein Ragnar (1975) *Svensketrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 406-412

² Ulstein Ragnar (1975) *Svensketrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 413-414

Flyktingtrafiken över Svenska gränsen var mer påtaglig i Nordnorge då ockupationsmakten hade fler trupper där. I det Nordnorska samhället Alta fanns det sex gånger fler tyska soldater än norskar. Flykten över till Sverige blev således också väldigt riskabel.³

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka den svenska flyktingpolitiken gentemot det ockuperade Norge under andra världskriget samt att ta reda på hur många flyktingar som kom från Norge till Sverige.

- I hur stor utsträckning tog Sverige in flyktingar från Norge?
- Vilka var det som kom till Sverige och hur såg deras resväg ut?
- Hur såg Quislings inrikespolitik ut under ockupationen?
- Vilka statliga och frivilliga organisationer fanns för att hjälpa Norge?
- Hur såg Sveriges regeringsrelationer ut med den norska exilregeringen?

1.2 Avgränsning

Uppsatsen kommer att behandla de norska flyktingarna som kom till Sverige under andra världskriget där tyngdpunkten kommer att ligga på de nordnorska flyktingarna som kom till Norrbotten.

³ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* sid. 414

1.3 Metod och material

Denna studie kommer att använda sig av både en kvantitativ och en kvalitativ metod. Uppsatsen är en litteratur studie som grundar sig på litteratur skriven av författarna nedan.

Till teoridelen har teorin *Push and Pull* använts. Den teorin kan användas inom ekonomi, arbetskraftinvandringen och när det gäller migration. Informationen om teorin kommer från Johns Hopkins university, departement of economics hemsida, samt Barrett Hazel R. (1992) *Population geography*.

För att beskriva ockupationen av Norge har Dag Skogheim och Harry Westrheims (1984) bok *Alarm, Kriget i Nordland 1940* samt Lars Gyllenhaal och James F. Gebhardts (2001) bok *Slaget om Nordkalotten* använts.

Stein Ugelvik Larsen (1999) *I krigets kjølvann*, Kjell Fjørtoft (1995) *De som tapte krigen* och Ragnar Ulsteins (1975) *Svensketrafikken 3* är den litteratur som använts för kapitel 3.2 *Quislings politik under ockupationen*. Ragnar Ulstein föddes 1920 i Norge och han är en av de främsta reportageförfattarna i Norge. Han har fått medaljer från norska staten för sina insatser i andra världskriget och han har skrivit många böcker om andra världskriget.

Stig Ekman och Kristian Grimnes (1991) är redaktörer för boken *Broderfolk i ufredstid*. Med hjälp av den boken har vi skrivit om regeringsrelationerna mellan Sverige och Norge, de svenska hjälporganisationerna, biståndet till Norge och flyktingarna till Sverige samt flyktingadministrationen. Författarna som skrivit delarna i boken vi kommer att använda oss av heter Wilhelm M Carlgren, Anders Berge och Tor Arne Barstad. Barstad har även använts till kapitel 6.2 *Flyktingarna återvänder hem*. För att beskriva flyktingarnas resväg till Sverige kommer vi använda oss av Ragnar Ulsteins (1977) sista band i trilogin *Svensketrafikken 1940-45* Kjell Fjørtoft (1995) *De som tapte krigen* och Lars Gyllenhaal och James F. Gebhardts (2001) bok *Slaget om Nordkalotten* användes till kapitel 6.1 *Nazisterna kapitulerar*.

Från arkivet Norrbottens minne har information om den svenska Norgehjälpen och judarnas situation i Norge under andra världskriget använts.

1.4 Källkritik

Uppsatsen kommer att grundas på arkivmateriel från Norrbottens minne, som kommer ifrån Svenska Norgehjälpens utskick under andra världskriget till de företag, privatpersoner och organisationer som arbetade med att samla in livsmedel, kläder, skor och pengar. Vi är medvetna om att informationen från den Svenska Norgehjälpen kan vara präglad för att få en mer positiv prägel på verksamheten för att företagen, privatpersonerna och organisationerna fortsatte sin insamling till Norge.

Informationen om judarnas situation i Norge under andra världskriget är hämtad från Norrbottens minnes arkiv, arkivmaterialet saknar både datum och författare. Vi anser att dokumentet på Norrbottens minne har en tillförlitlighet.

Uppsatsen använder litteratur skriven av författare från både Sverige och Norge. Vi är medvetna om att författarnas bakgrunder kan spegla texten i litteraturen. De norska författarna kan själva ha upplevt ockupationen eller haft släkt som gjort det och därför fått en objektivt negativ bild medan de svenska författarna kan se på Sveriges insatser med positiva eller negativa ögon.

Uppgifterna om hur många flyktingar som kom till Sverige varierar. Ole Kristian Grimnes (1969) siffror som vi använder oss av i figur 1 var olika i två skilda böcker trots att det var Grimnes som var författare till en av böckerna och kapitelförfattare till den andra, *Et flyktingesamfunn vokser fram* och *Nordisk flyktingpolitik i världskrigens epok*. Det kan bero på att det skiljer tjugo år mellan utgivningsåren och att det kan ha kommit fram nya siffror på antalet flyktingar från Norge till Sverige under andra världskriget.

1.5 Tidigare forskning

Elin Innala (2006) har skrivit en uppsats på Luleå tekniska universitet som behandlar de finska krigsbarnen, deras situation under kriget samt deras flykt till Sverige.

Ett antal författare har skrivit om de norska flyktingarna under andra världskriget:

Bjørn Bjørnsen (1978) *Norge 9 april 1940 tyska invasionen timme för timme*, handlar om, som titeln förklarar, om den tyska ockupationen av Norge timme för timme. Boken skildrar händelserna runt om i landet med hjälp av ögonvittnen och officiella dokument.

Kåre Olsens (1998) bok *Krigens barn* behandlar historien om de norska krigsbarnen, ”tyskbarnen” samt deras mödrar. Olsen tar upp deras situation under och efter kriget.

Stig Roths (2005) *Kontakt över gränsen*, är en spiondagbok där han skriver om den norska motståndsrörelsen under andra världskriget samt förbindelser genom Dalsland och Bohuslän.

Ragnar Ulstein (1974, 1975 och 1977) har skrivit en trilogi, *Svensketrafikken 1-3*, om de norska flyktingarna till Sverige från 1940 till 1945. Ulstein behandlar hela Norges flyktingströmmar till Sverige under andra världskriget. Band ett och två beskriver förhållandena i södra Norge under kriget samt flyktingarnas resvägar till södra Sverige, band tre behandlar flyktvägarna i norra Norge till norra Sverige.

Reinertsen Øivind W (2005) *I grenselosenes kjølvann: Norge- Sverige 1940-1945*, är en bok om invasionen av Oslofjorden, flyktingarna, kurirerna och vapentransporten.

1.6 Varför är detta intressant?

De norska flyktingarna som kom till Sverige under andra världskriget är historiskt relevant att studera, detta för att se hur våra grannar i väster mottogs av oss svenskar. Författarna till uppsatsen har en uppfattning om att de norska flyktingarna till Sverige under andra världskriget ofta hamnar i skymundan i jämförelse mot bland annat de finska krigsbarnen.

1.7 Flyktingar och flyktingpolitik

Definitionen av begreppet flykting är, *flykting, i regel person som lämnat sitt hemland och som inte kan återvända dit p.g.a. fruktan för förföljelse beroende på ras, nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp, religiös eller politisk uppfattning.*⁴ Definitionen flykting, som förklaras ovan och kommer att användas som definition i uppsatsen härstammar från 1951 års Genèvekonvention som beskriver flyktingarnas rättsliga ställning skriven av FN:s flyktingkommissariat (UNHCR).⁵ Under andra världskriget uppkom stora flyktingströmmar i Europa. Flyktingar har alltid existerat men aldrig i den utsträckning som under och efter andra världskriget.⁶

Svensk flyktingpolitik tog sin början under tidigt 1900-tal, detta genom lagstiftningar om utländska medborgares rättigheter att vistas inom Sveriges gränser.⁷ Innan 1940 hade Sverige varit reserverade till att ta emot utländska medborgare. Efter 1942 ändrades attityden bland de svenska medborgarna, vilket gjorde att flyktingpolitiken liberaliserades.⁸ Socialstyrelsen stod för flyktingärendena fram till 1944 för att därefter ersättas av Statens utlänningskommission.⁹

1.8 Disposition

Uppsatsen kommer att inledas med en kort inledning, en presentation av syfte och frågeställningarna och metod, samt vilken litteratur som använts och källkritik. I kapitel två kommer uppsatsen att behandla teorin *Push and Pull* och knyta samman teorin med flyktingarna från Norge som kom till Sverige under andra världskriget. I följande kapitel förklaras varför Norge ockuperades av Tyskland och Quislings inrikespolitik. I kapitel fyra kommer uppsatsen att behandla den svenska flyktingadministrationen och de norska flyktingarna som kom till Sverige. Kapitlet kommer även komma in på hur flyktvägarna såg ut för flyktingarna från Nordnorge som

⁴ NE-online, sökord: flykting

⁵ NE-online, sökord: flykting

⁶ Johansson R och Persson H (1989) *Nordisk flyktingpolitik i världskrigens epok* sid. 5

⁷ NE-online, sökord: flyktingpolitik

⁸ Byström M (2005) *Den nordiska tanken* sid. 125-126

⁹ NE-online, sökord: flyktingpolitik

kom till Norrbotten. Kapitlet kommer att avslutas med att beskriva judarnas situation i Norge under andra världskriget.

Kapitel fem behandlar den svenska regeringen och Norges exilregerings relationer under andra världskriget. Kapitlet tar även upp Sveriges bistånd till Norge och Sveriges statliga och frivilliga hjälpporganisationer som hjälpte Norges befolkning under Tysklands ockupation av landet. I kapitel sex beskrivs krigets slutfas och hur de norska flyktingarna i Sverige återvände hem efter freden den 9 maj 1945. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion, där syftet och frågeställningarna har besvaras och författarna binder samman arbetet.

2. Teori

Detta kapitel ska behandla teorin *Push and Pull* och knyta den till de norska flyktingarna som kom till Sverige under andra världskriget.

2.1 *Push and Pull* teorin

Push and Pull teorin gällande migration beror inte enbart på att flyktingarna kan få högre löner i ett annat land. Flyktingarna flyttar enbart från sitt hemland om fördelarna för flytten är större än kostnaden för den eventuella flytten. Individen kan flytta från sitt hemland för att situation ser bättre ut i ett annat land än den han/hon skulle ha fått om de stannade kvar i hemlandet.¹⁰ Oavsett hur dessa faktorer kombineras verkar de stötta bort det vill säga Push eller dra till sig, Pull, flyktingar.¹¹

2.1.1 Push-faktorer

Push-faktorerna är negativt utmärkande för individens hemland och detta leder till att individen lämnar sitt hemland.¹²

Det finns olika faktorer som får en individ att lämna sitt hemland. Det kan bland annat bero på att individen har förlorat sitt arbete¹³, att det har blivit hög kriminalitet i landet. Naturkatastrofer kan leda till att individen flyttar från sitt hemland till ett annat land eller att det blir en förändring i den familjära strukturen. Men den största Push-faktorn för att individen flyttar från sitt hemland beror på krig eller förföljelse.¹⁴

¹⁰ Internet 1

¹¹ Barrett Hazel R. (1992) *Population geography* sid. 139

¹² Internet 1

¹³ Barrett Hazel R. (1992) *Population geography* sid. 139

¹⁴ Internet 1

2.1.2 Pull-faktorer

Pull-faktorerna för att en individ ska flytta från sitt hemland till ett nytt land karaktäriseras av en positiv syn på den nya destinationen.¹⁵

När en individ lämnar sitt hemland beror det bland annat på att familjen är redan på plats i det nya landet och det blir en återförening av familjen samt att vara nära sina vänner.¹⁶ Men en Pull-faktor är även att individen kan få ett arbete eller att det är bättre skolgång i det nya landet. När en individ flyttar från ett land till ett annat kan det bero på att det är billigare att leva i ett nytt land.¹⁷

2.1.3 Teorikoppling till de norska flyktingarna

Under andra världskriget blev Norge ockuperat av Tyskland. Detta ledde till att många norskar flydde från landet. Några av flyktingarna från Norge kom till Sverige, detta kan bero på att de hade släktingar i landet eller att de kunde erbjudas ett arbete. Under andra världskriget blev de norska judarna förföljda av nazisterna, det var en av orsakerna till att judarna flydde från Norge till bland annat Sverige.

¹⁵ Internet 1

¹⁶ Barrett Hazel R. (1992) *Population geography* sid. 139

¹⁷ Internet 1

3 Norge under andra världskriget

Detta kapitel kommer att beskriva varför Norge ockuperades av tyskarna. Men även hur Vidkun Quislings inrikespolitik såg ut i Norge efter tyskarnas anfall, vilket i sin tur ledde till att människor tog sin tillflykt till Sverige.

3.1 Ockupationen av Norge

Nazityskland och dess ledare Adolf Hitler hade under inledningen av andra världskriget stora framgångar trots att landet förde krig på flera fronter samtidigt. Intresset från tyskarnas sida kom så småningom att riktas mot Norge.¹⁸

Tyska fraktfartyg hämtade järnmalm från Narviks hamn. De allierade, Storbritannien, USA och Sovjetunionen, började visa allt större intresse för Narviks malmhamn. Engelska fartyg började patrullera vattnen utanför Narvik i mars 1940 vilket gjorde att Tyskarna kände en allt större oro för att kunna upprätthålla sina malmtransporter. Brittisk underrättelsetjänst var ständigt närvarande i Narvik och det fanns långt gånga planer på sabotage mot malmhamnen i Narvik samt gruvorna i malmfälten.¹⁹

Den militära verksamheten tätnade ju längre mars månad 1940 led. Såväl tyska, engelska och ryska rekognoseringsflygplan sågs allt oftare över Nordnorge. Hitler och den tyske amiralen Erich Raeder, chef för den tyska marinen, höll den 9 mars 1940 ett möte i syfte att planlägga en fullskalig attack mot Norge. Målet var i första hand att säkra vägen via Danmark ut mot Atlanten för att därefter fortsätta mot Norge. Hitler hade som mål att säkra atlanthamnarna i Norge och i synnerhet malmhamnen i Narvik.²⁰

Den 9 april 1940 anföll tyskarna Norge. En stor del av den tyska invasionsstyrkan koncentrerades mot Narvik och Nordnorge. De allierade hade även en flotta samlad vid Narvik, det var främst båtar från det brittiska Royal-navy. Tyskarna fick det därmed svårt att

¹⁸ Skogheim Dag, Westrheim Harry (1984) *Alarm. Kriget i Nordland 1940* sid. 32

¹⁹ Skogheim Dag, Westrheim Harry (1984) *Alarm. Kriget i Nordland 1940* sid. 32

²⁰ Skogheim Dag, Westrheim Harry (1984) *Alarm. Kriget i Nordland 1940* sid. 36

landsätta trupper via sjövägen i Nordnorge. Den första tyska styrkan i Narvik bestod av cirka 2 000 bergsjägare och cirka 2 500 matrosar som blivit strandsatta då deras båtar blivit sänkta av britterna. De allierade kontrollerade Nordsjön och tyskarna fick hitta andra vägar för att landsätta sina trupper. Tyska fallskärmsjägare började under de följande dagarna, 11-13 april, släppas ned över Narvik. Men dessa var inte tillräckliga i antal för att kunna göra någon större inverkan på striden mellan de västallierade och tyskarna.²¹

Under denna period satte tyskarna en allt hårdare press på Sverige, de ville använda sig av det svenska järnvägsnätet för att transportera trupper till fronten i Nordnorge. Den 14 april hade närmare 25 000 soldater landsatts av de allierade i Harstad, några mil utanför Narvik. Tyskland fick senare tillåtelse av den Svenska regeringen att efter den 18 april nyttja järnvägsnätet för att transportera mat, kläder, skidor och ett trettiotal sjukvårdare till de stridande via Riksgränsen till Narvik. Det skulle senare visa sig att tågen kom att transportera mer än vad överenskommelsen gjorde gällande. De allierade styrkorna lyckades dock återta staden den 28 maj, då de besegrade de numerärt underlägsna tyskarna. Striden om Narvik gavs trots detta upp av de allierade på grund av att de lidit stora förluster nere på den europeiska kontinenten och behövde vända soldat till det. Den 7 juni 1940 lämnade de allierade Narvik och tyskarna kunde ta kontroll över hamnstaden.²² Narviks hamn förstördes delvis av de allierades bombningar men även av retirerande tyska trupper tidigare under anfallet.²³ Den 15 juni 1940 förklarade Tyskland Norge som ett besegrat land och därmed var landet nu under nazistisk ockupation.²⁴

3.2 Quislings politik under ockupationen

Vidkun Quisling (1887-1945) var ledare och grundare för det norska partiet Nasjonal Samling (NS) som startades 1933. Quislings stora mål var att starta ett samlingsparti som skulle göra all partipolitik överflödigt. Han hade innan partiets bildande haft politiska uppdrag utomlands bland annat i Sovjetunionen. Denna vistelse utomlands fick honom att ogilla kommunisternas system och blicka allt mer mot nazismen. NS hade stora likheter med de tyska nazisternas politik och

²¹ Gyllenhaal L, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten* sid. 13-15

²² Gyllenhaal L, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten* sid. 13-15

²³ NE-online, sökord: Narvik

²⁴ Gyllenhaal L, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten* sid. 13-15

fick i och med nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 en allt större popularitet bland normännen.²⁵

Vidkun Quisling hade haft ständig kontakt med nazisterna under andra världskrigets första år och även en stark förbindelse till nazistpartiet innan kriget bröt ut. NS hade i stor utsträckning sökt sig ifrån samarbeten med de övriga nordiska länderna för att istället närma sig Tyskland. Han försökte få Hitler att undvika ett anfall mot Norge och därmed hålla landet utanför kriget. Hitler såg detta som något oundvikligt och anfallet skulle mycket riktigt komma. Ordet Quisling blev under kriget ett vida känt begrepp världen över och kom att betyda nazistisk landsförrädare. Liknande landsförrädare, Quislingar, fanns även i Belgien, Danmark och Nederländerna, det vill säga ledare för nazistvänliga partier i tyskockuperade länder. NS tog makten vid en statskupp och Vidkun Quisling utropade sig själv till statsminister samma dag som Tyskland anföll Norge, det vill säga 9 april 1940.²⁶

Förhoppningarna kom väldigt snabbt att grusas för Quisling. Hitler såg snabbt till att tillsätta Josef Terboven som Reichskommissar i Norge. Quisling blev därmed i stort sett av med hela sin bestämmanderätt över landet. Terboven var nu den högst styrande i landet. Quisling tidigare kontakt med Hitler avbröts nu helt. Allt som skulle behandlas med führern skulle gå genom Terboven. Quisling fick direktiv att tysta sig själv och NS:s medlemmar gällande ett fredsavtal länderna emellan. NS förbjöds även att ha några diplomatiska kontakter med andra länder utöver Tyskland. Kriget hade första prioritet och Hitler visade föga intresse för att låta den förre statsministern styra över Norge.²⁷

Quisling fortsatte att föra en nazistisk politik för att stärka Norges ställning i ett eventuellt framtida storgermanskt rike. Politiken gick ut på att värva unga norska män till nazisternas arme för att kriga på östfronten. Quislings ställning gentemot sina tyska överhuvud kom att försämrats ytterligare i och med den utbredda civila olydnaden som rådde bland det norska folket. Det var få

²⁵ Ugelvik Larsen Stein (1999) *I krigens kjølvann* sid. 102

²⁶ Ugelvik Larsen Stein (1999) *I krigens kjølvann* sid. 101

²⁷ Fjørtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen* sid. 28

normmän som frivilligt var villiga att ta värvning i den tyska armén. Detta fick Quisling att skärpa lagarna om arbetstjänster under våren 1943.²⁸

Quislings lag om arbetstjänst för invånare i Norge:

§ 1. För å styrke solidaritetsfødelser og som et ledd i arbeidet for å bygge landet, skal all frisk norsk ungdom gjøre arbeidstjeneste. Arbeidstjenesten er æretjeneste til gagn for folk og land. Arbeidstjenesten skal oppdra den norske ungdom i nasjonal ånd, til disiplin og samkjennelse og til vyrndnad for kroppslig arbeid og samtidigt løse nasjonale arbeidsoppgaver.

§ 2. Arbeidstjenesten settes i verk av Norges Arbeidstjeneste. Betegnelsen arbeidstjeneste må bare benyttes om den ærestjeneste som omhandles i denne lov.

§ 3. Norges arbeidstjeneste er underlagt sjefen for Departementet for arbeidstjeneste og idrett. Dens sentralorganisasjon utgør en egen avdeling i departementet. Sjefen for Norges arbeidstjeneste har den øverste kommando over og den direkte ledelse av Norges arbeidstjeneste. Arbeidstjenesten for kvinner ledes av en stabsleder som står direkte under sjefen for Norges arbeidstjeneste.

§ 4. Alle mannlige og kvinnelige norske statsborgere som er tjenestedyktige har i den utstrekning som er fastsatt i denne lov rett og plikt til å tjenestegjøre i Norges arbeidstjeneste. Ministerpresidenten fastsetter tjenestetiden lengde og bestemmer hvert år hvor mange arbeidstjenestepliktige som skal kalles inn.

§ 5. Utskriving til Norges arbeidstjeneste foretas av utskrivingsmyndighetene etter nærmere bestemmelse av sjefen for Departementet for arbeidstjeneste og idrett.

§ 6. Jøder kan ikke tjenestegjøre i Norges Arbeidstjeneste.²⁹

Arbetslagen innebar att alla friska ungdomar i Norge, förutom judarna, skulle arbeta för att bygga upp landet. Arbetstjänsten hade bland annat som mål att skapa en nationalanda i Norge, ge ungdomarna disciplin men de skulle även få en vördnad till kroppsligt arbete och på så sätt lösa nationens behov av arbetskraft. Departementet för arbetstjänst och idrott hade ansvaret för arbetstjänsten i landet. Alla norska medborgare, manliga som kvinnliga, var tvungna att göra arbetstjänst. Quislings arbetsläger gjorde att många ungdomar som blev inkallade flydde från Norge. Det fanns även ungdomar som flydde efter de kommit till arbetslägren, detta på grund av den dåliga miljön i dessa arbetslägren.³⁰

²⁸ Fjørtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen* sid. 28-30

²⁹ Ulstein Ragnar (1975) *Svensketrakfikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 121-122

³⁰ Ulstein Ragnar (1975) *Svensketrakfikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 122

Quisling och NS: s fick allt lägre stöd i Norge mot slutet av kriget. Tyskland mötte fler nederlag under våren 1945 vilket gjorde att motståndsrörelsen i Norge fick fler anhängare. Medlemmarna i NS hade blivit varnade av den norska exilregeringen under kriget. Högre uppsatta i partiet riskerade dödsstraff och medlemskap i partiet kunde bestraffas med böter upp till en miljon norska kronor.³¹ Under maj månad 1945 var kriget över, i och med det var även NS och Quislings tid förbi. Quisling ställdes inför rätta och avrättades som landsförrädare.³²

³¹ Fjörtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen* sid. 29

³² Ugelvik Larsen Stein (1999) *I krigens kjølvann* sid.117

4 Flyktingar från Norge

Detta kapitel kommer att behandla den svenska flyktingadministrationen och de norska flyktingarna till Sverige under andra världskriget. Men även situationen för judarna i Norge under samma period.

4.1 Flyktingadministrationen i Sverige

Flyktingkontoret var från början insorterat under utrikesdepartementet men från den 1 juli 1940 flyttades kontoret till socialdepartementet. Mellan april 1940 till juli 1942 var J.A. Welhaven flyktingchef i Sverige,³³ efter honom blev Annæus Schjødt flyktingchef.³⁴ Under våren 1941 upprättades ett flyktingråd som hade till uppgift att vara ett rådgivande organ till Welhaven. Flyktingrådet skulle behandla tvistemål mellan flyktingarna och den svenska administrationen men även ta upp frågor och händelser som angick flyktingarna, rådet hade ingen besluträtt. Flyktingarna som kom till Sverige blev representerade i flyktingrådet och detta gjorde att de gavs möjlighet att påverka flyktingarnas situation i Sverige. Tolv flyktingar blev medlemmar i rådet och tre var svenskar som departementet utsett. Flyktingrådets centralaste frågor i början av kriget var att hitta arbete till flyktingarna men även att hjälpa de med vidaretransport till andra delar i Sverige eller andra länder.³⁵

Flyktingkontoret hade ett omfattande ansvarsområde, bland annat skulle de hjälpa samt stötta flyktingarna som kom till Sverige. De skulle även administrera flyktingarna det vill säga registrerade flyktingarna och ordnade de papper som de behövde för att komma in i Sverige. En viktig uppgift som flyktingkontoret även hade var att se till att flyktingarna fick ett arbete i Sverige, dels var detta viktig för att flyktingen skulle klara sig själv i landet och dels var detta viktig för flyktingens psykiska välmående.³⁶

Flyktingarna som kom till Sverige fick gå igenom olika mottagningscentraler, den första centralen såg på flyktingarnas pass eller legitimation och om de saknade id-handling fick de ett

³³ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 81-83

³⁴ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 88

³⁵ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 81-83

³⁶ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 83

tillfälligt pass. Flyktingarna från Norge blev registrerade och fick ett flyktingnummer. För att få tillgång till ett uppehålls- och arbetstillstånd och få ransoneringskort från staten krävdes det att de norska flyktingarna hade ett pass. Efter att flyktingarna gått igenom de första centralerna kom de till den tredje och där delades det ut kläder. Flyktingarna fick även genomgå en läkarundersökning och de fick tillgång till mediciner och vaccineringskort. De svenska myndigheterna förhörde även alla flyktingar som kom, detta för att de kunde ha viktig information och upplysningar om ockupationen.³⁷

Vid 1943-1944 hade flyktingkontoret i Sverige skapat en bra och etablerade administration. De kände till flyktingarnas behov och var beredda på problem som kunde uppstå. Flyktingkontoret blev större och med fler avdelningar när flyktingströmmen ökade från Norge. Flyktingkontoret kostade 55 miljoner svenska kronor, pengarna gick till norska flyktingar och till administrationen för flyktingarna under Norges ockupation.³⁸

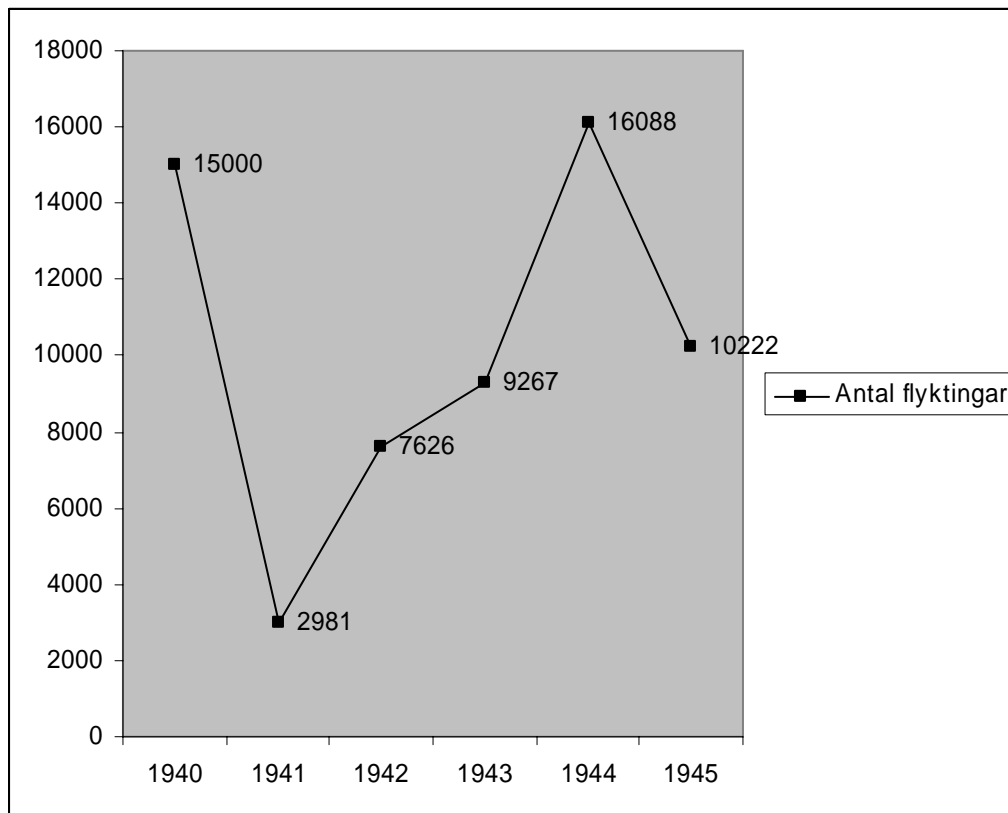
4.2 Flyktingströmmar från Norge

Under ockupationen av Norge kunde norska invånare fly på två olika sätt, åka över Nordsjön till Storbritannien eller Amerika, eller fly genom skogarna till Sverige. Cirka 60 000 flydde under den tyska ockupationen (se bilaga 1). Den 30 april 1945 var 46 951 norskar registrerade i Sverige. Bernadotte-aktionen hämtade 1 863 norska medborgare i de tyska fånglägren. 720 var svenska kvinnor som var gifta med norska flyktingar och cirka 1 235 barn där föräldrarna kom från Norge men barnet föddes i Sverige räknas in i de 46 951 norska flyktingarna som vistades i Sverige. Genom flyktingarna som kom till Sverige arbetade 10 619 för Sveriges räkning och 1 200 arbetade för den norska administrationen i Sverige. Sverige utbildade norska polistrupper i Sverige och 13 260 normän ingick i dessa utbildningar. Resterande norska flyktingar levde på underhåll under sin vistelse i Sverige.³⁹

³⁷ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 85

³⁸ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 93-94

³⁹ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 63

Figur 4.1 Flyktingströmmar från Norge till Sverige under andra världskriget

Figuren ovan visar flyktingströmmarna från Norge under andra världskriget till Sverige. Under det tyska anfallet av Norge, 1940, började flyktingströmmarna komma till Sverige. Under 1940 kom 15 000 flyktingar till landet.⁴⁰ De var människor som bodde vid gränsen eller politiska flyktingar som flydde på grund av Terbovens nyordning.⁴¹ Under 1941 minskade flyktingantalet för att fortsätta stiga fram till 1944, då 16 088 norskar kom över gränsen till Sverige. I krigets slutfas kom det 10 222 flyktingar, flyktingströmmarna upphörde efter första halvåret under 1945.

⁴² Det kom två olika flyktingströmmar till Sverige, den första kom i början av ockupationen april till maj 1940 och den andra kom efter Terbovens ”nyordning” den 25 september 1940.⁴³ De viktigaste punkterna i denna nyordning var att kungahuset och regeringen avsattes, det blev olagligt att ha kontakt med den avsatte kungen och regeringen. Alla politiska partier blev

⁴⁰ Grimnes (1969) *Et flyktingesamfunn vokser fram* sid. 11

⁴¹ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 64, 69-70

⁴² Grimnes (1969) *Et flyktingesamfunn vokser fram* sid. 300-302

⁴³ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 63

förbjudna förutom Nasjonal Samling (NS), det blev även olagligt att närvara vid politiska sammanslutningar i Norge.⁴⁴

4.2.1 Den första flyktingströmmen till Sverige

Det tyska anfallet började den 9 april 1940, vid den tiden började den första flyktingströmmen till Sverige, de ville komma undan från striderna men även att slippa bli arresterade. Vissa norrmän flydde till Sverige för att åka genom landet till norra Norge där det fortfarande pågick strider. De som flydde till Sverige under den första vågen var de som bodde på gränsen mellan länderna, kvinnor, barn och äldre, politiker och personal från staten. Även soldater och värnpliktiga flydde över gränsen för att sedan ta sig till Nordnorge för att fortsätta striderna.⁴⁵

Flyktingarna som hade släkt och vänner i Sverige fick hjälp av dem. Men de flesta som kom till Sverige fick de svenska myndigheterna ta hand om. Myndigheterna lät flyktingarna bo i skolor, församlingshem och på olika härbärgen. Flyktingarna fick pengar från myndigheterna i Sverige för att klara sig. Det fanns ännu ingen etablerad organisation som kunde ta hand om flyktingarna under den första flyktingströmmen utan myndigheterna improviserade. De norska militärerna som flydde för att sedan ta sig vidare till Nordnorge hamnade i mellan Sverige på plaster som Mora i Dalarna, Sveg i Härjedalen och Filipstad i Värmland. Det var cirka 5 000 soldater från Norge som vistades i Sverige. Flyktingarna från Norge skaffade sig snabbt jobb i Sverige genom arbetsförmedlingen eller på egna initiativ. Tidigare hade flyktingar behövt ett arbetstillstånd för att få arbeta i Sverige men mellan april och den 1 juli 1940 tog den svenska regeringen bort detta.⁴⁶

För att norska civila flyktingar skulle få komma in i Sverige krävde tullen att de hade pass eller legitimation med sig. Om flyktingarna inte hade personhandlingar med sig kunde de få vistas i Sverige under 14 dagar, detta för att de skulle kunna gå till myndigheterna och få en giltig personhandling.⁴⁷

⁴⁴ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 69-70

⁴⁵ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 64

⁴⁶ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 64

⁴⁷ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktinger i Sverige* sid. 65

Den första flyktingströmmen 1940 överraskade de svenska myndigheterna, det tog tid att organisera arbetet med flyktingarna. Flyktingarna från Norge kom till den svenska gränsen. Detta ledde till att det upprättades lokala flyktingkontor med lokala representanter som kunde ta hand om dem där. De personer som hade hand om de lokala flyktingkontoren var oftast norskar bosatta i Sverige. De hade kontakt med myndigheterna på lokalnivå, de hade även kontakt med flyktingkontoren på regionalnivå. Representanterna rapporterade hur situationen såg ut i deras distrikt. Röda korset gav flyktingar någonstans att bo och redan den 19 april 1940 etablerades ett flyktingskontor i Karlstad.⁴⁸

De norska flyktingarna kom ibland över gränsen utan pengar. Därför bestämde järnvägsstyrelsen att norska flyktingar skulle få resa gratis på tågen till de orter som hade husrum till dem. Den första flyktingströmmen började minska i takt med att kriget i Norge började få sitt slut. Norge tillät nu flyktingarna från Norge att komma tillbaka till landet, detta gjorde att många flyktingar som vistades i Sverige reste tillbaka.⁴⁹

4.2.2 Den andra flyktingströmmen 1940-42

Efter Terbovens nyordning började den andra flyktingströmmen. När det blev olagligt att vara med i en organisation eller ett parti i Norge ledde det till att många politiska aktiva i Norge flydde till Sverige. De svenska myndigheterna trodde att flyktingströmmarna från Norge avtagit efter att kriget upphört i landet men efter Terbovens tal den 25 september fortsatte flyktingskontoren att vara öppna.⁵⁰

Flyktingarna från Norge togs omhand av svenskar, militärer eller andra personer som arbetade för den svenska myndigheten. Flyktingarna fick sedan åka in till det lokala flyktingkontoret med representanten för regionen. Där blev flyktingen förhörd av representanten eller av polisen. De ville veta flyktingarnas identitet, hemstad i Norge, orsak till flykten och hur de tog sig till gränsen. Myndigheterna i Sverige ville även veta om flyktingen hade någon släkt i Sverige och

⁴⁸ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 67-68

⁴⁹ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 68

⁵⁰ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 70

hur mycket pengar de hade. Detta skulle ge ett helhetsintryck för myndigheten att besluta om flyktingarna hade grund att fly från Norge och om de fick stanna i Sverige.⁵¹

Under 1942 började flyktingströmmarna från Norge öka, detta berodde på att arresteringen av judar hade börjat i Norge. Den 26 oktober 1942 började polisen i Norge arresteras judiska män som var över 15 år i Norge. Efter fyra veckor började polisen även arresteras kvinnliga judar. Denna aktion mot judarna ledde till att många judar flydde till Sverige, mellan 700-800 tog sig över gränsen till Sverige enligt Barstad (1991).⁵² Enligt Ragnar Ulstein (1974) kom det mellan 900-1 000 norska judar till Sverige.⁵³ Detta gjorde att flyktingströmmarna ändrades, från att vara på individuell basis som exempelvis politiska flyktingar till att bli en gemensam flykt för judarna.⁵⁴

4.3 Flyktvägar från Norge till Sverige

De första flyktingarna kom över norska gränsen till Sverige under samma dag som Tysklands anfall i april 1940. Dessa var politiska flyktingar och kända nazistmotståndare som tidigare varit fångar Tyskland och passerade gränsen vid Halden, en sydnorsk stad vid svenska gränsen. Halden var under hela kriget det mest använda området för gränsövergång för flyktingar i södra Norge. Många flyktingar sökte sig även mot Storbritannien för att frivilligt ta värvning i de allierade styrkorna. Trafiken över Nordsjön blev dock allt osäkrare under åren 1941-42 och fler sökte sin flykt mot Sverige för att därifrån kunna nå Storbritannien. I och med Tysklands kontroll över Nordsjön gick nu alla flyktvägar över den svenska gränsen.⁵⁵

⁵¹ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 76

⁵² Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 79

⁵³ Ulstein Ragnar (1974) *Svensktrafikken 2- Flyktingar til Sverige 1940-43* sid. 9

⁵⁴ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige* sid. 79

⁵⁵ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 406-407

4.3.1 Flyktvägar från Nordnorge till Norrbotten

Den tyska närvaron kom att bli allt större i framförallt Nordnorge och det bidrog till att flyktingströmmarna blev allt tätare över gränsen i Norrbotten. Tyskarna hade väldigt sparsam patrullering vid gränsen mot Norrbotten i krigets tidiga skeende. Ockupationsmaktens styrkor prioriterade i första hand att bevaka kustlinjen. Den norra svensknorska gränsen var väldigt svår att bevaka med sina vidsträckta områden av obyggd och vildmark. Tyskarna blev så småningom medvetna om att många fiender till nazisterna sökte sig över den svenska gränsen för att därifrån ta sig vidare till Storbritannien. År 1943 skärptes lagarna för flyktingarna och för medhjälp till gränsföretädelser. Samma år började ockupationsmakten stationera patruller sektorsvis längst efter den svenska gränsen från Iddefjorden vid Halden i södra Norge till Treriksröset i norr. Varje patrull bestod av 8-10 soldater vilket var alldeles för lite för att kunna spärra gränsen för flyktingarna. Patrullerna kom att fungera i avskräckande syfte mer än att vara effektiva i att stänga gränsen. Det var endast i Halden som de nya lagarna blev riktigt effektiva och flyktingtrafiken därifrån över till Sverige upphörde nästan helt.⁵⁶

Flyktrutterna från Nordnorge blev allt mer organiserade ju längre kriget led. Gränsövergången mot Norrbotten var den säkraste när det gällde att passera obemärkt förbi de patrullerande tyska soldaterna. De stora problemen var istället att orientera sig och överleva i den svåra terrängen. Flyktvägarna gick över de norska och svenska fjällen och med långa avstånd till närmsta Svenska samhälle. Trots det stora antalet tyska trupper som var stationerade i Nordnorge var det här som samarbetet mellan samhällena var som starkast. Det gick organiserade rutter via finska kilen till Karesuando på svenska sidan, från Tysfjord några mil söder om Narvik in till den Svenska fjällvärlden och via den svenska malmbanan då personer från den norska motståndarrörelsen hade kontakter med konduktörer och lokförare. Flertalet flyktingar passerade även gränsen på eget bevåg och tog sig in till Sverige.⁵⁷

Flyktrutterna i Nordnorge utgick oftast från uppsamlingsställen i de olika samhällena. Flyktingar hämtades längst kusten i små och ofta osäkra båtar så långt söderut som Ålesund, ett sydnorskt

⁵⁶ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 408

⁵⁷ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 414-416

kustsamhälle närmare 100 mil från platserna där flykten till Sverige och Norrbotten skulle ske. Från dessa gick de sedan över gränsen till Sverige, en resa i fjällterräng och obebodda områden.⁵⁸

Flyktingarna som tog sig över gränsen fick ofta hjälp av olika personer med kännedom om gränsområdena. Dessa personer var oftast jägare och fiskare med stor lokalkännedom och vana att vistas i fjällmiljö. Det var därför tyskarna skärpte lagarna för människor som försökte fly över gränsen och även för medhjälpare till de flyende. Arresteringar av folk som hjälpte flyktingar ökade kring gränsområdena. De norska bröderna Harald och Karl Ingebrigtsen i Sestå, ett litet samhälle vid Rognan, hjälpte flyktingar över svenska gränsen. Bröderna hade stor kännedom om området kring fjällområdet Sulitelma, strax norr om Kvikkjokk. De guidade flyktingar in över den svenska gränsen där de sedan fick kartor och färdbeskrivningar för att kunna fortsätta på egen hand till närmsta svenska bebyggelse som var Arjeplog och Storuman. Flyktvägen gick över fjället, högste punkten var på 1 900 meters höjd. Resan i sig var farlig i synnerhet under vinterhalvåret då temperaturerna sjönk lågt och flykten oftast skedde nattetid i mörker. Harald Ingebrigtsen blev arresterad av tyskarna i sitt hem i mars 1943 under en razzia. Under tiden hade Karl vistats uppe på fjället för att hjälpa elva flyktingar över gränsen, däribland Haralds familj. Karl fick reda på att brodern blivit arresterad och gömde sig på fjället. Harald lyckades dock rymma från det tyska fånglägret och bröderna återförenades och fortsatte hjälpa flyktingar över gränsen vid Sulitelma⁵⁹.

Vid de övriga gränsområdena, från Narvik mot Abisko och riksgränsen, från Tromsö via Kautokeino och ”finska kilen” till Karesuando fanns många som hjälpte flyktingar över gränsen. Den norska gränsen mot Norrbotten är mer än 500 kilometer lång och i fjällterräng och de större svenska samhällena ligger miltals från gränsen. De flesta flyktingar som tog sig över gränsen var dåligt utrustade för vinterklimatet och flera fick sätta livet till då de försökte fly.⁶⁰ Samer som rörde sig över den svensknorska gränsen hjälpte ofta flyktingar över gränsen. Norska NS medlemmar fick reda på detta och flera samer rapporterades till nazisterna och blev därmed arresterade. Samerna ansågs inte tillhöra den germanska rasen, de ogillades av både nazisterna

⁵⁸ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 164-165

⁵⁹ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 169-171

⁶⁰ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 164

och vissa norskar. I det norska samhället Tysfjord var cirka en fjärdedel av den 3 500 personer stora befolkningen samer. Samerna som hade stor kännedom om flyktvägarna mot mottagarkontoret i Jokkmokk hjälpte många människor som var på flykt men många av samerna fick också själva fly från Tysfjord till Jokkmokk.⁶¹

Mottagarkontoren i Jokkmokk och Kiruna blev centraler för flyktingarna från främst Tysfjord, Narvik och Tromsö områdena. Vägen till Kiruna gick i huvudsak från nordligaste Norge via finskakilen till Karesuando i östra Norrbotten. Därefter transporterades flyktingarna till mottagarkontoret i Kiruna. Vägen över ”finska kilen” hade inte lika många högfjäll som många av de övriga flyktvägarna men resan var däremot mycket längre. Flertalet flyktingar gick även över gränsen vid Narvik mot Abisko eller över Björnefjäll till Riksgränsen för att sedan ta sig mot Kiruna. Dessa områden kännetecknas av vidsträckta högfjällsområden och mycket svår terräng. I Narviksområdet var många tyska soldater stationerade vilket försvårade gränsövergången. Därför valde vissa norska flyktingarna att färdas via nordligaste Norge och ”finska kilen” trots att denna resa var längre.⁶²

4.4 Judarna i Norge

I september 1940 gjorde Reichskommissar Terbovens förordning att alla religiösa samfund i Norge skulle få religionsfrihet. Judarna i Norge trodde att även de fick religionsfrihet på grund av att de räknas till Moses anhängare. I maj 1940 tog Gestapo Oslos och Trondheims medlemslistor över judarna men listorna var inte kompletta eftersom alla judar i Norge inte skrev in sig i Oslo och Trondheim. När Norge hade sin sista folkräkning 1930 fanns det 1 450 bosatta judar i landet och ett antal immigrerande judar från andra länder. År 1940 hade antalet judar minskat till cirka 1 400 bosatta judar och cirka 200 immigrerande judar. Nazisterna propaganda i Norge berättade att det bodde 10 000 judar i landet men den tyska säkerhetspolisen antog att det fanns 3 000 judar

⁶¹ Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 175-176

⁶² Ulstein Ragnar (1975) *Svensktrafikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940-45* Sid. 177-178

i Norge. Även detta tal kritiseras och det antas att det enbart fanns 1 600 – 1 800 judar och ”halvjudar” i Norge 1940.⁶³

Sommaren 1940 fick ett fåtal judar tillåtelse av tyskarna att resa ut från Norge. Många av judarna reste via Sverige och Ryssland för att senare åka vidare till Amerika. Judarna i Norge fick inte äga någon radio och under kriget beslagtogs Gestapo, med hjälp av den norska polisen, alla radioapparater. Under tre dagar sommaren 1941 var judarna tvungna att lämna in sina radioapparater annars skulle de få stränga straff. Cirka 100 radioapparater lämnades in, två månader efter att judarna fått lämna ifrån sig sina radioapparater fick de andra göra det.⁶⁴

År 1940 fick emigrerade judar anmäla sig till den tyska säkerhetspolisen men det förekom inte några arresteringar för dem som var judar eller halv judar i Norge. Under 1941 florerade rykten att det hade börjat en attack mot judarna i Oslo men ingenting skedde. På våren samma år fick judarna lika legitimering som andra norskar, detta gjorde att judarna kände sig säkra i landet.⁶⁵

Under undantagstillståndet i september 1941 blev många judar arresterade, en jude blev arresterad på grund av att han inte följt utgångsförbudet, ingen fick vistas på gatan efter klockan 20.00. Som straff fick han sitta på Grini koncentrationsläger i åtta månader. En judisk advokat, Einar Nathan, blev arresterad efter att han kolliderade med en tysk militär, han fick sitta på Grini koncentrationsläger i sex månader. Efter sin vistelse blev han återigen arresterad 1942, han blev aldrig frisläppt.⁶⁶

Hösten 1941 började tyskarna fånga in judarna, exempelvis blev fyra judar tillfångatagna i Trondheim, en månad senare blev de skjutna. Efter denna händelse började Gestapo fånga in judarna i Trondheim, cirka 200 judar blir tillfångatagna. Detta spred sig till andra städer norr om Trondheim exempelvis städer som Narvik, Tromsø och mindre byar i Nordnorge. I byn Falstad blev judarna väldigt dåligt behandlade och de skickades till Kvenangen i Nordnorge för tvångsarbete. Även söder om Trondheim började arresteringen av judar i städer och byar som

⁶³ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁶⁴ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁶⁵ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁶⁶ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

Ålesund, Kristiansund, Stavanger och Elverum, i Oslo hade inte arresteringarna börjat än. Judarna fick vara ifred i Oslo till 1942, då tyskarna tog deras lägenheter med fullt möblemang detta för att tyska militärer behövde boende. Den 20 oktober 1942 fick judarna två timmar på sig att lämna sina hus i Oslo och området kring staden.⁶⁷

Många av Norges judar kände sig som norskar och merparten av judarna deltog i kriget mellan april och juni 1940, de ville vara delaktiga i landets öde. Senare under ockupationen fick judar ett J i sina legitimationer och detta gjorde att den tyska och norska polisen dokumenterade vilka i Norge som var judar. Dessa listor med judarnas namn skulle sedan tyskarna gå igenom och skicka alla judar i landet till Polen.⁶⁸

Mellan lördagen den 24 oktober och söndagen den 25 oktober 1942 gick det rykten om att judarna i Oslo och övriga Norge skulle tillfångatas. Natten mellan söndag och måndag gick norska och tyska poliser och tillfångatog manliga judar i hela Norge, de flesta manliga judar blev förda till Bredvendt och sedan transporterade till Tönsberg-lägre. Poliserna arresterade kvinnor, detta för att männen skulle ge sig tillkänna, många judar anmälde sig frivilligt till polisen. Judarnas personliga ägodelar som exempelvis vigselringar, kläder, smycken och klockor togs av tyskarna.⁶⁹

I Tönsberg-lägren var situationen för judarna hemsk. På grund av att uppbyggnaden av barackerna skedde snabbt hade de inga fönster eller dörrar, inte heller några kaminer eller ugnar fanns så att de kunde värma sig. Efter en tid installerades dock kaminer och judarna i lägren fick äta kålrötter med lite vattensoppa. Transporten till Tönsberg-lägre skedde med hjälp av vagnar som transporterade kor.⁷⁰

Quisling offentliggjorde fyra listor med namn på 800 judar i tidningen "Fritt Folk". Jakten på judarna kulminerades den 26 november då samtliga judar blev transporterade på skepp till Polen.

⁶⁷ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁶⁸ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁶⁹ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁷⁰ Norrbottens minne *Jödene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

De flesta judar som transporterades till Polen med hjälp av båtar dog genom sjukdomar, svält eller i något koncentrationsläger.⁷¹

Varför stannade judarna kvar i Norge efter ockupationen? Judarna i Norge kände sig som norskar, många hade föräldrar som vuxit upp i Norge eller Sverige. De få judar från Norge som klarade att fly från landet återvände efter kriget. De ville vara delaktiga i återbyggnaden av Norge.⁷²

⁷¹ Norrbottens minne *Jødene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

⁷² Norrbottens minne *Jødene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

5 Sveriges agerande mot Norge

Detta kapitel ska behandla den svenska regeringen och Norges exilregerings relationer under andra världskriget. Kapitlet tar även upp Sveriges bistånd till Norge och Sveriges statliga och frivilliga hjälporganisationer som hjälpte Norge under deras ockupation.

5.1 Den norska exilregeringens relationer med Sverige

Innan kriget bröt ut var kontakten mellan Sveriges och Norges regeringar begränsade. Under 1930 talet samarbetade länderna genom det nordiska samarbetet, där även Finland och Danmark medverkade. Alla nordiska länder var överens om att hjälpa varandra med att behålla sin neutralitet, säkra varuförsörjningen men även att invånarna i de nordiska länderna skulle vara säkra efter att kriget bröt ut i Europa.⁷³

Den 18-19 oktober 1939 samlades de nordiska statscheferna och utrikesministrarna i Stockholm för att komma överens om gemensamt manifest som stöd för Finland. Den svenska samlingsregeringen ville införa stödaktioner för att stödja Finland i deras kamp mot Sovjetunionen men Norge och Danmark visade inte lika stor vilja. När den röda armén anföll Finland den 30 november blev de nordiska länderna tvungna att bestämma hur de skulle agera mot detta. Danmark förklarade sig neutrala medan Norge och Sverige inte gjorde det. Sverige var mer villigt att hjälpa Finland. Norge blev orolig att den svenska politiken helt skulle genomsyras av den finskvänliga politiken och att neutralitetsprincipen skulle brytas och att Sverige och Norge skulle bli indragna i kriget. Sverige och Norge gav Finland humanitärt stöd, de var transistländer för hjälporganisationerna som kom från väst.⁷⁴

En viktig utrikespolitisk fråga i Sverige och Norge år 1940 var ländernas oro att Storbritannien och de andra västmakterna skulle försöka ingripa mot malmtransporten mellan Norrbotten och Narvik, vilket fraktades vidare ner till Tyskland. Storbritannien ville att transporten av malm skulle avbrytas till Tyskland. De ansåg att om malmen slutade komma till Tyskland skulle snart deras militära industrier att läggas ner och det skulle leda till att Storbritannien och västmakterna

⁷³ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 18-20

⁷⁴ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 20-21

skulle få ett övertag i kriget.⁷⁵ Detta påstående att Tysklands industrier var beroende av den svenska järnmalmens ifrågasätter Alf W Johansson (2000), han anser att det är svårt och veta vikten av ett exportstopp av den svenska järnmalmens. Om den svenska samlingsregeringen sagt upp sitt avtal med Tyskland redan 1940 hade tyskarna fått järn från andra håll exempelvis genom att samla in skrot eller öka importen från andra länder. De hade även ockuperat de viktiga, för både tyskarna och fransmännen, malmgruvorna i norra Frankrike.⁷⁶ Kontakten mellan Sverige och Norge tätnade men malmtransporterna skulle inte minskas för länderna var rädda att Tyskland skulle utföra sanktioner mot dem.⁷⁷

Varken Danmark eller Norge ville tro på rapporterna att Tyskland hade planer på att anfälla deras länder. Den 8 april 1940 började västmakterna lägga ut minor i norskt vatten och den 9 april började Tyskland ockupera de största städerna i Norge. Detta gjorde att relationen mellan den svenska samlingsregeringen och norska exilregeringen förändrades, detta på grund av att nu stod länderna på olika sidor för första sedan år 1814. Sverige var fortfarande neutrala men Norge var allierade med västmakterna.⁷⁸

Efter det tyska anfallet mot Norge kvarhöll Sverige sin neutralitet gentemot Norge. Den svenska samlingsregeringen lät inte norska statsråd eller den norska kung Haakon vistas i Sverige, de ansåg att det gick emot neutraliteten. Den norska exilregeringen begärde inte att den svenska samlingsregeringen skulle agera likadant som de tidigare hade gjort mot Finland, då Sverige inte var neutrala. Men Norge ansåg att landet kunde ha gett dem mer stöd och hjälp än vad de gjorde. När den svenska samlingsregeringen lät Tyskland transportera sjukvårdssoldater genom Sverige till Norge ansåg den norska exilregeringen att den svenska samlingsregeringen hade frångått sin strikta neutralitet. Den svenska samlingsregeringen ville hjälpa Norge men de ansåg att de inte kunde låta politiska personer utöva sin politik mot andra länder från det neutrala Sverige.⁷⁹

Tyskland fick inte transportera något krigsmaterial till Norge genom Sverige. Men pressen från Tyskland ökade, den svenska samlingsregeringen försökte komma på en lösning som gynnade

⁷⁵ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 20-21

⁷⁶ Johansson W Alf, (2000) *Den nazistiska utmaningen* sid. 65-66

⁷⁷ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 22-23

⁷⁸ *Ibid.* sid. 23-25

⁷⁹ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 25-29

alla parter. Planen som arbetades fram av den svenska samlingsregeringen efter Norges ockupation handlade om att länderna skulle ha en neutral zon mellan Narvik och den svenska gränsen. Inne i zonen skulle svenska trupper agera men även norska trupper skulle få stanna kvar men de västallierade och tyskarna skulle utrymma området. Tyskarna skulle få tillåtelse att åka genom Sverige hem till Tyskland igen, detta såg den svenska samlingsregeringen som vinstgivande för alla länder. Den norska regeringen var från början emot detta förslag men den 30 maj beslutade den engelska regeringen att dra tillbaka sina trupper och detta gjorde att Norge till sist gick med på förslaget. Tyskland satte sig emot, de ville inte lämna ett så viktigt område som Narvik och låta den norska regeringen stanna kvar i landet. Den norska regeringen och kung Haakon flydde från Norge till Storbritannien. Mellan den 9 och 10 juni 1945 avslutades striderna mellan Norge och Tyskland, kriget var slut och Norge låg i händerna på Tyskland.⁸⁰

Kriget mellan Norge och Tyskland varade i två månader, under dessa månader var kontakten mellan den norska exilregeringen och den svenska samlingsregeringen begränsade, Narviksplanen var det enda ärende som länderna diskuterade. Enligt det svenska statsrådet var den norska exilregeringen alltför isolerad för att kunna vara representativ samt att de var beroende av västmakterna. Den norska exilregeringen ansåg att Narviksplanen var ett sätt för den svenska samlingsregeringen att klara sig undan den tyska påtryckningen. Den norska exilregeringen ville inte att Sverige skulle bli indraget i kriget på grund av Norges inblandning men de var besvikna och bittra över den svenska samlingsregeringens agerande med Tyskland på bekostnad av Norge.⁸¹

Under hela Norges ockupation fördes en dialog mellan den svenska samlingsregeringen och den norska exilregeringen, men länderna kom inte fram till någonting som gynnade dem båda. Tonen mellan länderna kunde ibland bli väldigt hård när länderna ville olika. Den svenska samlingsregeringen ville inte göra någonting som kunde riskera landets relationer med Tyskland medan den norska exilregeringen hade som mål att Sverige skulle stödja dem under ockupationen. Under 1942 började tonen mellan utrikesministrarna förbättras och de bakomliggande interna diskussionerna dämpades. Den norska exilregeringen ansåg att den

⁸⁰ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 25-29

⁸¹ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 25-30

svenska samlingsregeringen var profinsk och antinorskt när det gällde krigsföringen. De styrkte deras påstående genom att peka på att finska medborgare inte blev lika övervakade som de norska blev. Sverige hjälpte Finland med varuförsörjning mer än de hjälpte Norge.⁸²

I början av 1943 riktade den svenska samlingsregeringen sin utrikespolitik mot de västallierade, detta på grund av att de var beroende av import från västländerna.⁸³ *Svensk utrikespolitik var på väg från en tillvaro i Tysklands skugga till en i de allierades.*⁸⁴ Nu hade de västallierade en påtrycknings vapen. Om den svenska samlingsregeringen inte sa upp transiteringsavtalet med Tyskland kunde de västallierade sätta emot med någonting exempelvis att avgränsa Sveriges import. I september 1943 hade siffror sammanställts på hur mycket den svenska samlingsregeringen låtit Tyskland transportera på det svenska järnvägsnätet till Norge. Cirka två miljoner soldater och nästan 100 000 godsvagnar med material från Tyskland transporterades genom Sverige. Den svenska samlingsregeringen menade att detta inte hade någon direkt inverkan på utgången i kriget på grund av att Tyskland kunde ha transporterat soldaterna sjövägen. Norge ansåg att det var viktigt att se till att tyskarna inte använde transiteringen till att transportera norska fångar utan enbart tyska soldater.⁸⁵ Under juli 1943 klargjorde den svenska samlingsregeringen för Tyskland att transiteringsavtalet från 1940 skulle komma att sägas upp. Den svenska samlingsregeringen var under denna period mycket oroad över ett tyskt anfall vid Jämtland som en vedergällning för uppsägningen av avtalet. Tyskland hade planer på ett anfall mot Sverige detta genom att gå in i Jämtland med bland annat den 25:e pansardivisionen. Detta ledde till att den svenska beredskapen höjdes kraftigt under denna period. Cirka 300 000 soldater blev inkallade, detta var den högsta beredskapen i landet sedan 1940. Tyskland genomförde aldrig anfallet på grund av motgångar i kriget på östfronten. Den mobiliserade tyska styrkan vid den svenska gränsen stationerades istället vid östfronten.⁸⁶ Sveriges samlingsregering beslutade att säga upp transiteringsavtalet med Tyskland under sommaren 1944, detta på grund av stora påtryckningar från de västallierade men även att de tyska motgångarna i kriget. Den norska exilregeringen rapporterade sin tillfredsställelse för den svenska samlingsregeringens beslut.⁸⁷

⁸² Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 35-43

⁸³ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 47-50

⁸⁴ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 47

⁸⁵ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 47-50

⁸⁶ Linder Jan (2006) *Krigsfall Sverige! Tysklands anfallsplan mot Sverige 1943* sid.142-148

⁸⁷ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 47-50

När det började gå dåligt för tyskarna i kriget ledde det till att den svenska samlingsregeringen fick större utrymme för sin politik och landet kunde återföra neutraliteten i kriget. Detta gjorde att relationerna mellan den norska exilregeringen och den svenska samlingsregeringen förbättrades.⁸⁸

Under hösten 1943 började Sverige utbilda norska polisstyrkor, de fick utbildning i Sverige och när ockupationen var över skulle de få återvända till Norge och den norska regeringen skulle få disponera den, men de måste få sitt godkännande av Sverige. Polisutbildningen växte från några tusen 1943 till över tiotusen våren 1945. Utbildningen växte stor irritation från tyskarnas håll, de menade att utbildningen stred mot neutraliteten. Den svenska samlingsregeringen kunde försvara sig genom att polistrupperna inte fick återvända till Norge före ockupationen var över. Denna utbildning gjorde att den norska exilregeringen började förstå den svenska politiken och den bitterhet och deras kritik mot den svenska samlingsregeringen började försvinna. Den 29 oktober 1944 träffades länderna för att diskutera polisstyrkorna, fast kriget inte var över beslutade den svenska samlingsregeringen att polisstyrkorna skulle utrustas och skickas iväg till Finnmark. Sverige gav även Norge ett lån, utan återbetalningsplikt, på 100 miljoner. Dessa pengar skulle täcka polisutbildningen i Sverige.⁸⁹

Tyskarna fick fler och fler nederlag under 1944-45, speciellt Ardenneroffensiven som var den sista stora anfallsoperationen, detta gjorde att Norges exilregering ville att Sverige skulle gå in i Norge med en frivilligkår. Norges utrikesminister Trygve Lie ville ha militärt bistånd från Sverige men statsministern i Sverige, Per Albin Hansson, tvekade. Hansson ville inte att Sverige skulle gå ut i krig när de under fem år klarar att hålla sig utanför en väpnad roll i kriget. Tyskarna skulle hållas utanför interventionen som planerades, men den behövdes aldrig. Den 30 april 1945 begick Hitler självmord och hans ”rike” föll sönder och den 7 maj kapitulerade tyskarna från Norge.⁹⁰

⁸⁸ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 50

⁸⁹ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 50-54

⁹⁰ Carlgren M Wilhelm (1991) Kapitel II *Svensk-Norska regeringsrelationer under andra världskriget* sid. 54-62

Sveriges utrikespolitik gentemot Norge kan delas upp i två olika faser, det första var när den svenska samlingsregeringen gjorde eftergifter för Tyskland. Den andra fasen var när den svenska samlingsregeringen vände sin utrikespolitik mot de allierade. Under 1943 började politiken i Sverige vända, de sa upp transiteringsavtalet med Tyskland och formade ett handelsavtal med de allierade länderna.⁹¹

5.2 Svenskt bistånd till Norge

Efter att andra världskriget brutit ut fick inte länder överföra varor som exempelvis kläder och mat till de ockuperade länderna. Detta för att de allierade hade en ekonomisk blockad till Tyskland. Om Sverige förde in varor till tyskarnas ockuperade länder kunde det gynna Tyskland och det kunde leda till att de skulle vinna kriget.⁹²

I Norge fanns det ett intresse och ett engagemang att hjälpa sina landsmän både inom landet och utomlands. Kriget pågick i två månader innan landet kapitulerade. Under dessa månader blev det stora skador i landet exempelvis saknade 30 000 människor ett hem efter bombningarna. Det fanns på vissa ställen i landet brist på livsmedel, detta på grund av att kriget förstört transportvägarna mellan städerna, även gårdar och städer behövdes byggas upp igen. Norge hade en lång gräns till ett neutralt land, något som var ovanligt under andra världskriget. Detta gjorde att det blev lättare för Norge att ta emot hjälp från Sverige samt att Sverige kunde se till och kontrollera att hjälpen kom fram. Det fanns många norska flyktingar, norskfödda som bodde i Sverige och svenskar som ville hjälpa Norge med varor. Detta gjorde att Sverige fick en viktig roll i det norska biståndet.⁹³

Den 10 augusti 1940 etablerade den norska exilregeringen ”Den norska Relief-Central” i Stockholm. Chef för verksamheten blev Niels Christian Ditleff och den finansierades med hjälp av norska stadsmedel. För att det inte skulle bli några problem med organisationen, att tyskarna skulle förstå att den styrdes av exilregeringen, var den formellt fristående från den norska representationen det vill säga legationen. ”Den Norska Relief-Centralen” hade till uppgift att se till att det fanns vägar att transportera in varor till Norge och för att göra detta på ett lagligt sätt

⁹¹ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 188

⁹² Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 170

⁹³ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 175-176

krävdes att de hade kontakt med myndigheterna i Norge. Men detta blev en svår uppgift och för att Tyskland inte skulle få reda på att exilregeringen låg bakom organisationen behövdes det andra organisationer som täckmantel som exempelvis Röda korset i Norge och de norska Lottorna. Under 1940 startades många norska hjälporganisationer i Norge.⁹⁴

Före 1942 var Sverige blygsamma med att samla in pengar till Norge, det berodde bland annat på tyskarnas ockupationspolitik, den allierade blockaden samt att Sverige hade svårt att försörja sig själv. Men efter 1942 kom en vändning i biståndet till Norge och trots svårigheterna som Sverige hade började ett intresse skapas för Norgehjälp. Hotet från tyskarna minskade under 1941 på grund av att de förlorat den tyska blixsegern i Sovjetunionen. Sverige ansåg att hotet att de skulle bli anfallna av tyskarna minskade.⁹⁵

Efter att tyskarna tagit över makten i Norge skärptes läget för invånarna, detta gjorde att Sverige kände att de behövde hjälpa sitt grannland med livsmedel och kläder. Men regeringens linje var från början inte att starta en nationell insamling till Norge utan att det fick frivilliga organisationer sköta om. Efter att Norge varit ockuperat under ett år började solidariteten växa i Sverige, men det blev ett växande bekymmer för den svenska regeringen. De lät tyskarna färdas på det svenska järnvägsnätet på väg till Norge, det saknade regelrätta förbindelser med exilregeringen och det var svårt att få in humanitär hjälp till Norge.⁹⁶

Sveriges bistånd ökade mellan 1942-1945 tack vare att den allierade blockad politiken mjuknades upp. För att de allierade skulle godkänna transaktioner till Norge var Sverige tvungen att se till att inte tyskarna gynnades av transaktionerna till Norge. Sverige fick inte köpa varor från fienden och sedan ge det till Norge. Betalningen från Norge skulle ske med US dollar som skulle gå direkt till Sverige, varorna var tvungna att vara framställda i Sverige samt Sverige fick inte ge varor till Norge som importerats genom blockaden.⁹⁷

⁹⁴ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 176-178

⁹⁵ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 188-190

⁹⁶ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 191-192

⁹⁷ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 207

5.3 Svenska hjälporganisationer

Under Norges ockupation samlade många hjälporganisationer i Sverige in pengar till Norge, däribland svenska Röda Korset, Riksförbundet Rädda barnen och den norska Nationalhjälpens Svenska kommitté. I mitten på 1942 bildades organisationen Stockholm Landskommitté för Norgehjälpen, ordförande för organisationen var författaren Fredrik Ström. Han var politiker i Socialdemokraterna och han ansågs vara en engagerad Norgevän som hade stort inflytande att invånarna i Stockholm skänkte pengar till Norge.⁹⁸

Riksförbundet Rädda Barnen, i samarbete med den svenska Norgehjälpen,⁹⁹ hade som uppgift att hitta faddrar till de norska barnen, 1941 var de igång med arbetet att leta faddrar. En fadder betalade in en månadssumma på 30 kronor under minst ett halvår som sedan gick till ett barn i Norge. I slutet av 1942 fanns det 5 000 faddrar i Sverige.¹⁰⁰

Rikskommittén hade hand om trähusprojektet i Norge. Trähusprojektet hjälpte Norge att bygga upp krigshärjade områden, de uppförde 624 så kallade ”svenskehus”, kostnaden för dessa hus var cirka fyra miljoner kronor¹⁰¹ På hösten 1941 började Rikskommittén avveckla arbetet i Norge. Detta gjorde att myndigheten i Sverige saknade ett verktyg för att samordna hjälpen till Norge. Detta ledde till att Torsten Nothin startade ”Samarbetskommittén för nordiskt samarbete”, organisationen skulle ge humanitärt hjälp till de nordiska länderna. Men hans förslag var från början att bara ge stöd till Finland. På hösten 1941 gick LO in i organisationen och detta gjorde att den blev en organisation som skulle hjälpa alla nordens länder. LO sponsrade organisationen med pengar så att den kunde öppna barnbispisningar i Norge, men organisationens problem var att de inte kunde skapa en nationell insamling för enbart Norge och detta ledde till att Svenska Norgehjälpen grundades.¹⁰²

Den 15 oktober 1943 beslutade de allierade att hjälpen från Sverige endast fick gå till barn, ammade mödrar, sjuka och invalidiserade. Det var även viktigt att livsmedlet inte överskred 250

⁹⁸ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 185-187

⁹⁹ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Svensk hjälp till Norge* 13 mars, 1944

¹⁰⁰ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 188

¹⁰¹ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Svensk hjälp till Norge* 13 mars, 1944

¹⁰² Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 194

ton i månaden. Varorna var även tvungna att komma från svenska medborgare och organisatorer, det var enbart Svenska Norgehjälpen eller andra accepterade organisationer som fick föra vidare varorna till Norge. Från augusti 1944 fick Sverige överföra 500 ton livsmedel per månad och i februari 1945 var det uppe i 1 000 ton i månaden. Efter några år av ockupation fick även civila norskar tillgång till transaktionerna från Sverige genom sina ransoneringskort.¹⁰³

Det bildades lokalkommittéer runt om i Sverige, i Norrbotten bildades 21 olika kommittéer bland annat i Luleå, Svanstein, Kiruna och Haparanda. Alla kommuner, förutom Jokkmokk och Övertorneå, hjälpte till att samla in pengar till Norge genom att sälja ”gåvokort” för en krona eller fem kronor.¹⁰⁴

5.3.1 Svenska Norgehjälpen

År 1942 bildades svenska Norgehjälpen men den saknade från början en centralisering det vill säga en ledning som kunde styra pengarna och varorna som samlades in. Före 1942 var insamlingen till Norge väldigt blygsam. De första åren samlade organisationen in cirka åtta miljoner kronor, det kan jämföras med hjälpen till Finland där svenskarna samlade in 145 miljoner kronor mellan 1939-1940. Mellan 1939 till 1942 riktade Sverige in sig på att samla in pengar till Finland istället för till Norge. Ordförande i den svenska Norgehjälpen var August Lindberg, tidigare ordförande för LO.¹⁰⁵ Till den svenska Norgehjälpen var ett trettiotal riksorganisationer knutna till exempelvis kan nämnas Kooperativa förbundet, Svenska Arbetsgivarföreningen, Sveriges Industriförbund och Jordbrukareungdomens förbund.¹⁰⁶ Hjälpen till Norge blev större och människorna i Sverige ville hjälpa sitt grannland, det fanns även en vilja för företag och privatpersoner att investera i Norge när de såg att de allierade började vinna kriget mot tyskarna.¹⁰⁷ Svenska Norgehjälpen samlade in 72 miljoner i kontanter från starten 1942 till att organisationen lade ner den 31 maj 1946¹⁰⁸

¹⁰³ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 207-210

¹⁰⁴ Norrbottens minne, Till Länskommitténs ledamöter Luleå den 21 mars 1945

¹⁰⁵ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 184-204

¹⁰⁶ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

¹⁰⁷ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 195

¹⁰⁸ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 185

Den svenska Norgehjälpen gav Norge den största humanitära hjälpen från utlandet. Den norska exilregeringen, USA, Danmark och andra länder gav även de humanitärt stöd till Norge men det blev Sverige som gav de största humanitära hjälpen till Norge.¹⁰⁹

Den svenska Norgehjälpen fick bidrag från olika organisationer i Sverige och från privatpersoner¹¹⁰ men även från företag och fabriker. Under trettondagen 1943 arbetade 40 000 arbetare på olika fabriker runt om i Sverige, sammanlagt arbetade de 220 000 timmar och förtjänsten gick till den svenska Norgehjälpen. Arbetsgivarna gick in och betalade en lika stor summa som arbetarna tjänade och detta gjorde att under trettondagen skänktes cirka 600 000 kronor till organisationen. De anställda kunde även låta en del av månadslönen gå direkt till insamlingen av pengar. Arbetarna på företagen bidrog även till att barnen som åt i barnspisningarna fick en julklapp julen 1943, varje julklapp kostade 5 kronor och 90 000 norska barn fick en julklapp från de svenska arbetarna.¹¹¹ Julen 1944 delade den svenska Norgehjälpen ut 175 000 julklappar till barnen som kom och åt på barnbespisningarna men de gav även julklappar till barn som befann sig på sjukhus och barnhem.¹¹² Under tre jular, 1943-45, fick barnen på de olika barnbespisningarna en julklapp från Sverige.¹¹³

Den svenska Norgehjälpen samlade in kläder, skor och husgeråd men de lät även privatpersoner skänka pengar genom att de delade ut insamlingslistor över Sverige. Pengar som samlades in gick en stor del till Donatokommitténs representanter i Oslo.¹¹⁴ Donatokommittén hade fem svenska representanter i Norge, de var en garanti till det svenska folket att deras pengar som samlats in till Norge kom till de drabbade. Tyskarna lät Donatokommittén arbeta i fred det vill säga de la sig inte i kommitténs verksamhet.¹¹⁵ Den norska sidan utvecklade, med hjälp av pengar och livsmedel från svenska Norgehjälpen, fler barnbespisningar där barn, studenter och gamla kunde äta. De levererade livsmedel till bland annat sjukhus, ålderdomshem och barnhem.¹¹⁶ Sveriges

¹⁰⁹ Berge Anders (1991) *Kapitel V Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 185

¹¹⁰ Berge Anders (1991) *Kapitel V Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 204

¹¹¹ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

¹¹² Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Julpaketet 1944*

¹¹³ Berge Anders (1991) *Kapitel V Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 204

¹¹⁴ Berge Anders (1991) *Kapitel V Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 204-205

¹¹⁵ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, *Svenska Norgehjälpens verksamhet intill 1944*

¹¹⁶ Berge Anders (1991) *Kapitel V Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 204-205

jordbrukare samlade in under hösten 1943 stora mängder av potatis, morötter och vitkål som sedan sänktes till Norge.¹¹⁷

Organisationen startade ett antal barnbispisningar så att svenskar kunde se till att skolbarn i Norge fick mat genom att skänka 25 kr och det räckte till att ge ett barn mat under en månad.¹¹⁸ Barnbispisningarna bedrevs i skolor och andra lokaler som norska hjälporganisationer hade hand om, i Oslo var bispisningen i den svenska kyrkans lokaler. Barnen som fick äta på bispisningarna var under 17 år, bortsett från studenterna. Det var läkare och sjuksystrar i Norge som beslutade vilka barn som varannan dag fick äta en rejäl middag, $\frac{3}{4}$ liter. Det fanns middagsbispisningar överallt i Norge, bland annat i städer som Oslo, Mo i Rana, Mosjøen, Trondheim, Drammen och Stavanger.¹¹⁹ Den svenska Norgehjälpen hade även hand om skolfrukostar som omfattade cirka 60 procent av alla elever i Norge.¹²⁰ Eleverna fick varje morgon en halv liter havresoppa. Det var ungefär 105 000 barn som åt frukost och middagar med hjälp av den svenska Norgehjälpen. Det fanns även bispisningar för gamla eller ensamstående som hade svårt att klara sin egen försörjning. Varje person fick hämta mat två gånger i veckan, maten bestod exempelvis av en halv liter soppa och ett halvt kilo blodpudding i veckan. Bispisningarna för de äldre och ensamstående fanns i fyra olika städer Oslo, Trondheim, Bergen och Arendal.¹²¹ Mellan 1944-45 omfattades bispisningarna för skolbarn till 1 119 olika orter. Svenska Norgehjälpen gav cirka 156 600 kilo mat varje dag till skolbarnen. Under och strax efter ockupationen förde organisationen över 65 500 ton mat till Norge.¹²²

Den svenska Norgehjälpen stod bakom en rad olika projekt i landet, exempelvis ett sjukhus i Midtstuen i Oslo detta sjukhus drevs av organisationen mellan november 1943 till maj 1946.¹²³ Stockholms stad stod för utrustningen i sjukhuset och alla omkostnader bekostade den svenska Norgehjälpen. Sjukhuset drevs med hjälp av svenska Röda Korset och sjukhuset kunde ta emot 130 människor.¹²⁴ Organisationens stod även bakom feriekolonier för barn i Norge, svenska

¹¹⁷ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

¹¹⁸ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 204

¹¹⁹ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

¹²⁰ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Upprop till svenska folket, 3-4 februari 1945

¹²¹ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

¹²² Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 205

¹²³ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 205

¹²⁴ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, Svensk hjälp till Norge 13 mars, 1944

Norgehjälpen bidrog med livsmedel som exempelvis smör, havremjolk, ärtor och köttkonserver. Men den svenska Norgehjälpen hade även en egen feriekoloniverksamhet som var på Ula Badhotell i södra Norge. Under sommaren kom 360-370 pojkar mellan 7-14 år. Där fick de bra och hälsosam mat, i regel gick pojkarna upp 2-5 kilo under sommaren.¹²⁵

Svenska Norgehjälpen lät husmödrar och före detta norska fångar vistas i Sverige. Bistånd gavs till de norska flyktingarna i Sverige och de fångar, civila som militära, som tyskarna tillfångatagit och fört till Tyskland.¹²⁶

Svenska Norgehjälpen startade hjälpåtgärder till Nordnorge, de skickade livsmedelspaket och järnvägsvagnar med begagnade kläder skickades över gränsen under 1944.¹²⁷

¹²⁵ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, *Svenska Norgehjälpens verksamhet sommaren 1944* 20 september, 1944

¹²⁶ Berge Anders (1991) Kapitel V *Hämmat bistånd. Sveriges bistånd till det ockuperade Norge* sid. 205

¹²⁷ Norrbottens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Julpaketen 1944*

6 Krigets slutfas

Uppsatsen ska i detta kapitel ta upp slutskedet av kriget och hur den tyska ockupationen av Norge upphörde samt hur de norska flyktingarna återvände hem efter freden den 9 maj 1945.

6.1 Nazisterna kapitulerar

Under 1944 förlorade tyskarna allt fler slag, såväl på östfronten som på kontinenten.¹²⁸ Landstigningen av Normandie, den 6 juni 1944, var en stor framgång för de allierade. Tyskarna hade därmed förlorat sin dominans i väst Europa.¹²⁹ Hösten 1944 hade Sovjetunionens röda armé trängt tillbaka den tyska armén från Murmansk och över den norska gränsen. Tyskarnas militär började förflytta sig ner mot Narvik från att tidigare haft sin tyngdpunkt i Kirkenes som föll mot röda armén hösten 1944.¹³⁰ Tyskarna förstörde och brände alla norska samhällen de passerade under sitt tillbakadragande mot Narvik. Tyskarna led av stora förluster på samtliga fronter och brittiska flygvapnet, RAF, lyckas sänka tyskarnas största krigsfartyg Tirpitz i Tromsø den 12 november 1944.¹³¹

De tyska styrkorna i Norge blev under maj 1945 besegrades av den röda armén och de västallierade styrkorna. Nazisterna hade under samma tid lidit stora förluster på kontinenten och saknade helt möjlighet att förstärka sina trupper i Norge. Den 9 maj 1945 förklaras det officiellt vara fred i Norge.¹³²

6.2 Flyktingarna återvände hem

Efter fredsförklaringen ville många flyktingar i Sverige återvända hem till Norge igen. Många av de norska flyktingarna hade fått ett arbete i Sverige. De hade tagit privata lån och de hade byggt upp ett nytt liv i Sverige. Detta gjorde det svårt för dem att bryta upp för att flytta tillbaka till Norge, det tog tid och administrera resan tillbaka. Men den administrativa delen hade redan påbörjats i december 1943 då svenska myndigheter upprättat en transportavdelning som

¹²⁸ Gyllenhaal L, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten* sid. 139-141

¹²⁹ NE-online sökord: Andra världskriget

¹³⁰ Gyllenhaal L, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten* sid. 139-141

¹³¹ Fjørtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen* sid. 444

¹³² Fjørtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen* sid. 444

flyktingkontoret hade hand om. Denna transportavdelning hade till uppgift att ta reda på hur många norska flyktingar som fanns i Sverige men även flyktingarnas tidigare hemkommuner i Norge.¹³³

Det var polistrupperna som först transporterades till Norge efter freden. De stationerades ut på tre olika ställen, Narvik, Trondheim och Oslo. För de civila flyktingarna i Sverige skapade myndigheterna i Sverige nio olika uppsamlingsplatser. Flyktingarna blev kallade till en av dessa uppsamlingsplatser och därifrån gick resan vidare till Norge. De civila transporterarna startades den 28 maj 1945, den 21 juni i Kiruna, 19 000 personer reste hem under de första månaderna. Transporterna fortsatte att gå till Norge under hela sommaren, de som åkte hem sist var studenter, skolelever och mammor med sina barn.¹³⁴

Flyktingarna från Norge kände stor tacksamhet till svenskarna, de norska flyktingarna möttes av värme, gästfrihet och en förståelse för deras situation av svenskarna. Speciellt i norra Sverige där flyktingarna haft en tuff resväg över fjällen och när de kom till Sverige fick de hjälp av befolkningen, detta kunde vara frågan om liv eller död för dem.¹³⁵

¹³³ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 108

¹³⁴ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 109

¹³⁵ Barstad Tor Arne (1991) Kapitel III *Norske flyktingar i Sverige* sid. 110

7 Sammanfattande Diskussion

Författarna ska nedan besvara syftet och de frågeställningar som ställdes i början på uppsatsen.

Innan ockupationen hade Sverige och Norge en gemensam utrikespolitisk fråga. Järnmalm var viktig för länderna. De var oroliga för att de allierade skulle ingripa mot malmtransporterna över Nordsjön till Tyskland men även att bli angripna av Tyskland. Kontakten mellan Sverige och Norge tätnade i frågan om malmtransporterna. De allierade ville stoppa malmtransporten till Tyskland och var beredda att utföra sanktioner mot Norge och Sverige. Om transporterna upphörde hotade även Tyskland med sanktioner. Den 9 april 1940 blev Norge anfallna av Tyskarna. Detta gjorde att politiken i Norge förändrades. Kung Haakon och regeringen flydde till London och Vidkun Quisling, ledare för det nazistvänliga partiet Nasjonal samling, utsåg sig själv till ny statsminister över Norge. Den verkliga makten kom dock att tillhöra Josef Terboven, Reichskommissar över Norge, utsedd av Hitler att styra landet. Quisling behöll dock en del befogenheter. Han instiftade bland annat en lag om allmän arbetstjänst våren 1943. Den innebar att alla norska ungdomar skulle lära sig disciplin och kroppsarbete och genom detta få en vördnad för nationen. Lagen om arbetstjänst ledde till att norska ungdomar flydde till Sverige. Det kom två olika flyktingströmmar till Sverige, den första kom under det tyska anfallet, april till maj 1940. Den andra flyktingströmmen, 1940-1942, kom efter Terbovens nyordning den 25 september 1940, den innebar att alla politiska partier förutom Nasjonal samling blev förbjudna, invånarna i Norge fick inte heller närvara vid några politiska sammanslutningar. Hösten 1941 började tyskarna arrestera judarna i Norge. Detta var några orsaker till flyktingtrafiken över den svenska gränsen.

Syftet med denna uppsats var att undersöka den svenska flyktingpolitiken gentemot det ockuperade Norge under andra världskriget samt att ta reda på hur många flyktingar som kom från Norge till Sverige. När den första flyktingströmmen kom till Sverige blev myndigheterna överraskade och det tog tid att organisera arbetet för att ta hand om dem. I Sverige upprättades ett flyktingkontor som skulle hjälpa och stötta flyktingarna som kom till Sverige. De hade även som uppgift att registrera flyktingarna och se till att de fick ett arbete i landet. Det fanns även lokala flyktingkontor runt om i landet. Många norska flyktingar fick ett arbete i Sverige, detta gjorde att

de kunde försörja sig själva. Det kan tyckas underligt att Sveriges organisation för flyktingar inte var bättre när den första flyktingströmmen kom från Norge. Det pågick strider i hela Europa, både de allierade och Tyskland hade visat intresse för Norge. De allierade ville stoppa tyskarnas import av järnmalm medan tyskarna ville försvara transporterna. Det hade redan innan anfallet mot Norge pågått stor militär aktivitet i Nordnorge. De svenska myndigheterna hade kunnat förbereda sig för den första flyktingströmmen genom att upprätta fler lokaler som hade möjlighet och kunskap att ta emot flyktingar.

Uppsatsen har använt sig av teorin *Push and Pull*. Push-faktorer som drev de norska flyktingarna till bland annat Sverige under andra världskriget var Tysklands anfall mot landet samt den judeförföljelse som nazisterna bedrev. Dessa Push-faktorer gjorde att norska medborgare valde att lämna sina hem. De Pull-faktorer som gjorde att norska flyktingar lockades till Sverige var bland annat återförenande av familjer, tryggheten i Sverige. Detta på grund av att Sverige stod utanför kriget. En annan Pull-faktor var att Sverige erbjöd de norska flyktingarna arbete, detta gjorde att de kunde försörja sig själva och sina familjer under sin vistelse i Sverige.

När det gäller frågan om i vilken utsträckning Sverige tog emot flyktingar från Norge under Tysklands ockupation, 1940-1945, tog Sverige emot cirka 60 000 flyktingar från Norge. Vid krigsslutet 1945 var det cirka 47 000 norska flyktingar registrerade i Sverige. En flykting var tvungen att ha någon slags personhandling, exempelvis pass eller legitimation, för att komma igenom den svenska tullen. Flyktingarna som saknade personbevis fick tillåtelse att vistas i Sverige under 14 dagar, detta för att de skulle få tid till att skaffa sig en giltig personhandling från myndigheten.

Under den första flyktingströmmen flydde personer som ville undvika kriget eller undgå att bli arresterade. Det var personer som levde vid den svenska gränsen, kvinnor, barn och äldre. Men även politiker, personal som arbetade för den norska staten samt värnpliktiga. Totalt vistades cirka 5 000 soldater på olika platser i mellersta Sverige, de tog sig senare vidare till striderna i Nordnorge eller anslöt sig de allierade styrkorna i Storbritannien. Efter Terbovens nyordning kom den andra flyktingströmmen till Sverige, många politiskt aktiva flydde till Sverige. Under 1942 ökade flyktingströmmarna till Sverige som en följd av arresteringen av judar som hade

inletts hösten 1941, totalt kom det mellan 700-800 judar till Sverige. Sverige var ett neutralt under hela kriget, trots detta agerade inte landet neutralt i alla lägen. Tyskarna fick transportera trupper och militärt material på det svenska järnvägsnätet efter många påtryckningar. Detta hjälpte de tyska trupperna i Nordnorge och underlättade därmed ockupationen av landet. Men Sverige agerade även för att hjälpa Norge. Många norska soldater flydde till Sverige och fick därifrån möjlighet att ta sig till Nordnorge för att fortsätta striderna mot tyskarna.

Flyktvägarna från Nordnorge till Norrbotten gick bland annat från Narvik över Björnefjäll vidare till Kiruna, från Tysfjord över fjällen till Jokkmokk. Flyktingarna tog stora risker när de flydde till Sverige, resvägarna gick oftast över fjällen i obebodda områden. Detta gjorde att flyktingarna hade långt till närmsta flyktingkontor, där hjälpen fanns. Den största flyktvägen i södra Norge gick via Halden, en stad som låg vid den svenska gränsen, öster om Oslo.

Efter Norges ockupation behöll Sverige sin neutralitet i kriget. Sverige lät inte kung Haakon och den norska regeringen vistas i landet på grund av att det stred mot neutraliteten. Sverige lät Tyskland använda det svenska järnvägsnätet för transport av sjukvårdssoldater, detta gjorde att den norska exilregeringen ifrågasatte Sveriges neutralitet. Sverige ville hjälpa Norge men de ville inte att den norska exilregeringen skulle utöva politik från ett neutralt land. Under kriget mellan Norge och Tyskland var kontakten mellan Sverige och Norge begränsade. Efter ockupationen hade den svenska samlingsregeringen, med Per Albin Hansson, kontakt med den norska exilregeringen.

Under sommaren beslutade Sverige att säga upp transiteringsavtalet med Tyskland efter påtryckning från de västallierade. När nederlagen för tyskarna blev fler och de började förlora kriget ledde det till att Sverige fick större utrymme för sin politik. Detta gjorde att kontakten mellan den svenska samlingsregeringen och den norska exilregeringen blev bättre. I slutet på 1943 började Sverige utbilda norska polisstyrkor som skulle återvända till Norge efter krigets slut. Detta gjorde att det växte en stor irritation från tysk sida men den norska exilregeringen började nu förstå den svenska politiken och kritiken de tidigare haft försvann. Den svenska utrikespolitiken mot Norge kan delas upp i två olika faser. Den första var när Sveriges

utrikespolitik riktades mot Tyskland och den andra fasen är när Sverige vänder sin utrikespolitik mot de västallierade.

Quisling förlorade en stor del av bestämmande rätten när Terboven blev Reichskommissar i Norge men han fortsatte ändå att föra sin nazistiska politik. Quislings inrikespolitik gick ut på att värva unga norska män till nazisternas armé på östfronten. Men även att föra en nazistisk politik för att stärka Norges ställning i ett framtida storgermanskt rike. När värvingen och den civila olydnaden från det norska folket var stort i landet införde Quisling en lag om arbetstjänst.

Sverige gav bistånd till Norge under hela ockupationen i form av varor och mat. Efter 1942 ökade biståndet till Norge, detta på grund av att hotet från tyskarna minskat efter deras nederlag mot Sovjetunionen. Mellan 1942-45 ökade det svenska biståndet till Norge, detta efter att den västallierade blockad politiken mjuknades upp. Sverige var under kriget ledande i att ge Norge bistånd.

Det fanns många hjälporganisationer i Sverige som var villiga att hjälpa Norge. De svenska statliga och frivilliga hjälporganisationer som hjälpte Norge under ockupationen var bland annat Röda Korset, Riksförbundet Rädda barnen, rikskommittén och den svenska Norgehjälpen. Riksförbundet Rädda barnen samarbetade med den svenska Norgehjälpen med fadderverksamhet för norska barn. En fadder betalade in en summa pengar varje månad som gick till ett barn i Norge. Rikskommittén hade hand om trähusprojektet, de byggde upp nya hus på krigshärjade områden, de byggde upp 624 ”svenskehus” runt om i landet. Runt om i Sverige bildades lokala kommittéer som samlade in pengar till Norge genom att sälja ”gåvokort” för 1 kronor respektive fem kronor. I Norrbotten bildades 21 olika kommittéer (se figur 1) bland annat i Luleå, Kiruna och Svanstein.

Den svenska Norgehjälpen bestod av ett trettiotal organisationer, däribland Kooperativa förbundet, svenska Arbetsgivarföreningen och svenska Industriförbundet. Den svenska Norgehjälpen gav den största humanitära hjälpen till Norge. Organisationen gav, med hjälp från arbetarna i Sverige, under tre jular julklappar till norska barn. Den svenska Norgehjälpen startade även upp ett antal barnbespisningar, där skolelever fick frukost och lunch. Senare utvecklades

barnbispisningarna till att även studenter, äldre och ensamstående fick mat några gånger i veckan. Den svenska Norgehjälpen stod bakom en rad olika projekt i Norge, däribland ett sjukhus i Midstuen, feriekolonier och de samlade in livsmedel, kläder och skor som skickades till landet. Sammanlagt samlade den svenska Norgehjälpen in 72 miljoner i kontanter och 65 500 ton mat till Norge.

Avslutningsvis kan konstateras att vad beträffar hjälp och uppoffring till de norska flyktingarna fanns det en stor vilja att hjälpa våra grannar i väster. De svenska hjälporganisationernas insats för Norge hade en stor betydelse för den norska befolkningen.

7.1 Fortsatt forskning

En fortsatt studie av ämnet kan vara att studera Sveriges agerande i flyktingfrågor under andra världskriget. Detta genom att genomföra en komparativ studie av Finland och Norges flyktingar till Sverige.

Vi vill avsluta uppsatsen med den sista delen ur en dikt skriven av Prins Vilhelm:

Mellan vänner hårdnar bandet. Tag vår hälsning med er hem: ”Ja, vi elsker dette landet som det stiger frem”¹³⁶

¹³⁶ Svenska Norgehjälpen (1951) *En redogörelse för verksamheten* sid. 35

Käll- och litteraturförteckning

Arkivmaterial

Norrbottnens minne, *Jødene i Norge 1940-42* datum och författare saknas

Norrbottnens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Svensk hjälp till Norge* Stockholm 13 mars, 1944

Norrbottnens minne, Svenska Norgehjälpen, Nils Goude, *Julpaketen 1944* Stockholm datum saknas

Norrbottnens minne, Svenska Norgehjälpen, *Svenska Norgehjälpens verksamhet sommaren 1944* Stockholm 20 september, 1944

Norrbottnens minne, Svenska Norgehjälpen, *Svenska Norgehjälpens verksamhet intill 1944* datum och författare saknas

Norrbottnens minne, Svenska Norgehjälpen, *Uppror till svenska folket* Stockholm 3-4 februari 1945

Norrbottnens minne, *Till länskommitténs ledamöter*, Luleå 21 mars, 1945

Litteratur

Barrett Hazel R. (1992) *Population geography* Oliver & Boyd: Essex ISBN: 0-05-004507-5

Bjørnsen Bjørn (1978) *Norge 9 april 1940 tyska invasionen timme för timme* Atlantis: Kristianstad ISBN: 91-7486-008-9

Ekman Stig och Ole Kristian Grimnes (red) (1991) *Broderfolk i ufredstid – Norsk-svenske forbindelser under annen verdenskrig* Carlgren M. Wilhelm, Kapitel II *Svensk-norska regeringsrelationer under andra världskriget*, Universitetsförlaget AB: Tøyen ISBN: 82-00-21276-9

Ekman Stig och Ole Kristian Grimnes (red) (1991) *Broderfolk i ufredstid – Norsk-svenske forbindelser under annen verdenskrig* Barstad Tor Arne, Kapitel III *Norske flyktninger i Sverige*, Universitetsförlaget AB: Tøyen ISBN: 82-00-21276-9

Ekman Stig och Ole Kristian Grimnes (red) (1991) *Broderfolk i ufredstid – Norsk-svenske forbindelser under annen Berge Anders*, Kapitel V *Hämmat bistånd. Sverige och den*

- humanitära hjälpen till det ockuperade Norge* Universitetsförlaget AB: Tøyen ISBN: 82-00-21276-9
- Fjørtoft Kjell (1995) *De som tapte krigen*, Gyldendal Norsk Forlag A/S: Oslo
ISBN: 82-05-22603-2
- Grimnes Ole Kristian (1969) *Et flyktningsamfunn vokser fram, Nordmenn i Sverige 1940-45*
Samtidshistorisk forskningsgruppe: Oslo
- Gyllenhaal Lars, Gebhardt James F (2001) *Slaget om Nordkalotten*, Historiska media, Lund
ISBN: 91-89442-26-1
- Innala Elin (2006) *Finska krigsbarn* Inst./avd Industriell ekonomi och samhällsvetenskap, ISSN
C-uppsats 1402-1773, 2006:022
- Johansson W Alf (2000) *Den Nazistiska utmaningen – Aspekter på andra världskriget* Prisma:
Falun ISBN: 91-518-3803-6
- Johansson Rune och Hans-Åke Persson (red) (1989) *Nordisk flyktingpolitikk i Världskrigens epok*
Grimnes Ole Kristian *Norske flyktninger i Sverige under den annen verdenskrig*
Studentlitteratur: Lund ISBN 91-7966-071-1
- Larsson Hans-Albin (red) (2005) *Forskningsfronten flyttas fram* Byström Mikael *Den nordiska tanken – ett förklaringsperspektiv på svenskt flyktingmottagande och debatten om flyktingar och flyktingpolitikk* HLF förlag: Eksjö ISBN: 91-974170-3-3
- Linder Jan (2006) *Krigsfall Sverige! Tysklands anfallsplan mot Sverige 1943* Infomanager:
Avesta ISBN: 978-91-631-9424-5
- Olsen Kåre (1998) *Krigens barn – de norske krigsbarna og deres mødre* Förlaget forum: Oslo
ISBN: 82-03-29090-6
- Reinertsen Øivind W (2006) *I grenselosenes kjølvann : Norge-Sverige 1940-1945* Tjorven &
Båtsmann: Gressvik ISBN: 82-303-0568-4
- Roth Stig (2005) *Kontakt över gränsen, Dalsland – Østfold – Bohuslän 1942-45* Risbergs
information och media AB: Uddevalla ISBN: 91-631-6978-9
- Skogheim Dag, Westrheim Harry (1984) *Alarm. Kriget i Nordland 1940* Tiden Norsk Forlag
ISBN: 82-10-02582-1
- Svenska Norgehjälpen (1951) *En redogörelse för verksamheten* AB Wilhelmssons boktryckeri:
Stockholm ISBN-nummer saknas

Ugelvik Larsen Stein (1999) *I krigens kjølvann, nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*

Uniwersitetsforlaget: tryckort saknas

ISBN: 82-00-12868-7

Ulstein Ragnar (1974) *Svensketrakikken 1- Flyktingar til Sverige 1940-43* Det norske samlaget:

Oslo ISBN: 82-521-0413-4

Ulstein Ragnar (1975) *Svensketrakikken 2- Flyktingar til Sverige 1943-45* Det norske samlaget:

Oslo ISBN: 82-521-0499-1

Ulstein Ragnar (1977) *Svensketrakikken 3- Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge*

1940-45 Det norske samlaget: Oslo ISBN: 82-521-0733-8

Uppslagsverk

NE-online sökord:

Narvik 061205

Flykting 061211

Flyktingpolitik 061211

Andra världskriget 061215

Internet

Internet 1

[http://www.econ.jhu.edu/courses/280/Migration%20Theory_f06.ppt#271,6,Push and Pull Factors](http://www.econ.jhu.edu/courses/280/Migration%20Theory_f06.ppt#271,6,Push%20and%20Pull%20Factors)

Ansvarig utgivare: Johns Hopkins university, Department of economics Besök datum
070102

Bilaga 1 Antal norska flyktingar till Sverige under andra världskriget

	1940*	1941	1942	1943	1944	1945
Januari		66	157	486	701	2226
Februari		100	170	894	893	2189
Mars		500	166	1532	657	2297
April		400	273	1505	405	2815
Maj		425	549	1286	674	695
Juni		275	487	369	875	
Juli		50	570	479	1000	
Augusti		75	837	538	2148	
September		225	1416	596	2337	
Oktober		478	1457	491	2144	
November		265	735	395	2180	
December		122	809	696	2074	
Totalt	15000	2981	7626	9267	16 088	10 222
					Totalt under kriget	61 184

* Mellan 9 maj - 30 december 1940